

DR. KŐRÖSY FERENC

**EGY
ASSZIMILÁNS ZSIDÓ
CIONIZMUSA**

BUDAPEST, 1944

Felelős kiadó: Dr. Kőrösy Ferenc
Springer Gusztáv könyvnyomdája, Budapest

PFEIFER IGNÁC EMLÉKÉNEK

Hosszú ideig haboztam, amíg elhatároztam, hogy leírom véleményemét az asszimiláció és cionizmus viszonyáról, mert annyira természetesnek éreztem mindazt, amit most le fogok írni, hogy szégyenlettem ennyi trivialitást önálló tanulmányba összefoglalni. De évek óta azt tapasztalom, hogy cionista barátaimmal alapvető kérdésekben nem értjük meg egymást, így hát ami előttem természetesnek tetszik, az ő szemükben nyilván még csak nem is igaz. Másrészt a nem cionista magyar zsidók egy része még ma is olyan indulatosain tud szembe szállni a palesztinai zsidó ország gondolatával, hogy úgy látszik, az ő természetes elképzelésük is nagyőri különbözik az enyémtől. Talán mégsem lesz hiábavaló tehát, ha leírom gondolataimat és megpróbálom kifejtetni, hogy az állandóan ellentétként beállított asszimiláció és cionizmus nem ellentét, hanem ellenkezően, mind a kettő feltétlenül követendő cél úgy emberi, mint zsidó szempontból. Nem a „középen az igazság“ felkiáltással akarom felvizezni a problémákat, hanem a vitás fogalmakat szeretném szabatosan kihámozni az őket beborító mellébeszélés fátyolából; nem azt akarom kifejtetni, hogy a maga szempontjából a cionistának és az anticionista asszimilánsnak is igaza van, hanem azt, hogy ámbár sok alap-

vető dologban úgy látszik egyiküknek sincs igaza, a helyesen értelmezett cionizmus és a helyesen értelmezett asszimiláció inkább kiegészíti, mintsem hogy kizárná egymást. Nem fogóim a szellemtudományokban néha szokásos módon felisorolni, hogy ki mit hogyan mondott erről vagy amarról a kérdésről, mert úgy hiszem, hogy az ilyen felsorolásnak csak történeti jelentősége van és nem viszi előbbre a fő kérdést- Ezt a fő kérdést pedig abban látom, hogy józan megfontolással eldöntsük, miben helyes, miben helytelen dolog az asszimiláció és hogy jó-e, ha a mai viszonyok mellett egy önálló zsidó álltam alakul Palesztinában. vagy sem.

Az asszimiláció

Asszimiláció magyarul hasonulást jelent. Zsidó viszonylatban a zsidó ember vagy zsidó csoportnak a környező, nem zsidó emberekhez való hasonulását nevezzük röviden asszimilációnak és a kérdésünk, hogy ez a hasonulás jó-e vagy sem. Elég feltenni a kérdést, meglátja az ember, hogy ebben aiz alakjában nem lehet rá feleim, mert nem teljes. Hasonulás önmagában nem jó és nem rossz: meg kell mondani, hogy milyen tulajdonság dolgában hasonul az illető a környezetéhez. Tehát egyenként végig kellene 'vizsgálnunk minden számottevő tulajdonságot és csak egyenként tudunk állást foglalni abban a kérdésben, hogy jó-e, ha a zsidók felveszik a kérdéses tulajdonságot, vagy nem jó.

Tudjuk, hogy az „asszimiláns“ jelző cionista kölkben sajnós szidalmat jelent, olyanforma mellékíze van, mint (amikor keresztény oldalról lezsidóznak valakit. Tesznek ugyan személyes kivételeket ismerős asszimilánsokkal szemben, de ez sem több, mint az az „egy-két tisztességes zsidó“, akit közmondásosan minden keresztény ismer. Mit értenek ezek a cionisták asszimiláns alatt? Nyilván ők is tudják és elismerik, hogy jó dolog a környezettől valami jót megtanulni, csak rossz dolgot tanulni nem jó. Ők sem állítják

továbbá, hogy a zsidók minden egyes tulajdonságukban különbek a nemzsidóknál, tehát kell olyan tulajdonságaiknak lenniök, amelyek dolgában az asszimilációt helyeselniük kell. Attól félek, hogy már ennyire sem szokták átgondolni a kérdést és nehezükre esne kapásból megjelölni az asszimiláció káros válfajait; sokkal egyszerűbb ugyanis egy kalap alá venni minden hasonlást és egy divatos jelszóval szégyenné bélyegezni mindet. Pedig éppen az intranzigens cionista fiataljás asszimilálódik némely szempontból leginkább a korszellemhez, csak nem veszi észre. Nem asszimiláció-e, — még pedig káros asszimiláció, — mikor a Hatikva *) éneklése közben szabványos görcsbe merer védik a kezük? Vagy amikor csak az általános egyenruhatilalom akadályozta meg őket abban, hogy egyszerű ingben ne futkározzanak gyűléseikre? De ugyanígy asszimiláció és ezt követő nagy konzervativizmus az oka annak, hogy a zsidók mentették át a jelenkorba a Mittelhochdeutsch nyelvjárást a jiddis, és a XV. századbéli spanyol dialektust a ladino nyelv révén. A lengyel zsidók viselete, mint tudjuk, sokban a középkori lengyel viselet maradványa; legalább is sohasem hallottam, hogy eredeti zsidó népi viselet volna. Nem; asszimilálódunk minden korban, amikor módját ejthettük, felvettük környezetünk szokásait, gondolkodásmódját, nyelvét, ruháját és csak azért konzerváltuk jobban mindezt a gazdanépeknél, mért mikor elhidegült a viszony közöttük és közöttünk a szomorú elzártság századaiban, technikailag lehetlenné vált a folytatólagos asszimiláció.

Azt hiszem ennyi elég annak a bizonyítására* hogy a magukat legzsidóbbnak tartó testvéreink sem;

*) Ha-takva = a remény. N. H. Imber újhéber költő „Remény“ című verse: a cionisták nemzeti himnusza.

zárkóznak el attól, hogy gazdanépeiktől átvegyék szokásaikat tekintet nélkül arra, hogy ezek rosszak-e emberi szempontból, mint véleményem, szerint a külön kéztartás, köszöntés vagy egyenruha, vagy indifferensek, mint a nyelv vagy öltözködés, sőt netalán jók, mint a művészet és a tudomány. Sajnos ez utóbbiak az extrém konzervatív zsidóság körében néha tilosnak tekintetnek. (A jiddis „apikeuresz“ szó mint gyűjtő szidalom ezekre a túlságosan világinak tartott, szél-; iemi hasonlóságokra vonatkozik; a szó maga az Epikureus szó elferdítése.)

Ha azt akarjuk megvizsgálni, hogy miben jó vagy rossz asszimilálódnunk, talán célszerű lesz azzal kezdenünk, hogy *miben különbözik a zsidó minden más embertől*. Hiszen a zsidóságot is azok az erők tartják össze, amelyek a többi népet: a közös történeti múlt, a közös leszármazás és az örökölt kultúra s az a sorsközösség, amely a zsidóság esetén talán még erősebb a többi népeknél. Az évezredek üldöztetés okozta, hogy a vüág bármelyik táján éljen is egy zsidó, a tőle legtávolabb eső zsidóüldözést is majdnem olyan elevenen érzi át, mintha ő volna az áldozat, Ez a történetileg jól megokolt, fokozott sorsközösség tehát már egy [különbség közöttünk és a többi ember között. De nem ez az oka annak, hogy állandóan szemébe ötlünk a körülöttünk élő nem zsidóknak, mert ez a nemzetközi összetartásunk gyakorlatilag többnyire nagyon hatásalannak mutatkozik, — amint azt minden komoly üldözés idején sajnálattal állapíthatjuk meg. A lényeges különbség zsidó s nem zsidó között a *vallás*. Ez a primar, minden más csak sallang vagy a közös üldöztetés egybeforrasztó hatása. Azt hiszem, hogy a, zsidókérdés primar vallási kérdés még ebben a korban is, melyben a hitviták tulajdonképpen elveszítettek

centrális helyüket a népek életében. És, hogy előre-bocsássam, nemcsak a vallásos zsidót választja el a vallás a környező népektől, hanem a vallástalant sem sokkal kevésbé: az egyik zsidó, a másik nem keresztény. Kívülről, a keresztények oldaláról nézve, nem is olyan nagy a különbség.

Nézzünk csak körül. Sem Petőfit, sem Damjanichot, sem Herceget nem akadályozta meg a származása abban, hogy maradéktalanul feloldódjék a magyar népben, sőt hogy annak legelső, legmagyarabb soraiba kerüljön. Itt születtek, magyarul beszéltek, minden szál idefűzte őket és nem voltak különleges tradíciók, melyek arra kényszerítették volna, hogy mindennapi életük különbözzék a normálistól. A világot járó fasz szabadságharcost, Bemet, aki csak átmenetileg, de szívvel-lélekkel részt vett a magyarság szabadságharcában, szinte magyarnak érzi mindenki. A zsidót, még ha magyarnak érzi és vallja is magát, egy dolog mindig elválasztja a magyartól és ez a vallása. Definíció kérdése, hogy hová számítjuk: elég-e a magyarsághoz az, ha annak érzem magamat, vagy az is (szükséges, hogy a magyarság is teljesen befogadjon? Herzl azt mondta: „wo man hingehört entscheidet die Majorität“. Azt hiszem igaza van, mind a két feltétel szükséges. Eszerint tehát az idővel, saját érzésünkkel és a gazdanép felfogásával együtt változik az is, hogy hová tartozunk. Nem hiszem, hogy általános érvényű felelet van arra az alternatívára, hogy zsidó vallású magyarok vagyunk-e vagy pedig magyar állampolgárságú zsidók. És ugyanez a helyzetünk a többi gazdanéppel szemben is.

Nem hiszem, «hogy lényeges volna egy általános felelet. Az élet többrétű a kicsinyes szempontú skatulyázgatásnál és sehogy sem ülnek bele Procrustes

ágyába. Ki merné kétségbe vonni Helfy Ignácnak, Kossuth barátjának magyarságát? Vagy Csemegi Károlyét, Sebők Zsigmondét és ennek az egész asszimilált generációét, mely annyi értéket adott Magyarországnak?*) Ez a generáció is magyarnak érezte magát, a túloldal is annak fogadta el és semmi értelme sem volna utólag vitatni, hogy minden gyakorlati szempontból az is volt Nagy hiba volna, ha szégyenlenők, hogy a magyar szabadság és történelem egyik fénykorában hozzájuk tartoztunk és történelemhamisítás volna, ha tagadni akarnók ezt az odatartózást. Más kérdés, hogy ez a viszony fennmarad-e, ha a gazdanép felmondta a barátságot. A valószínűség amellettszól, hogy nem. A megszorító, zsidóellenes intézkedések automatikusan érdekközösséget keltenek a zsidóságban és gyakorlatilag lehetetlenné válik, hogy ugyanolyan magyaroknak érezzék magukat, mint azok a keresztények, akik teljes jogú állampolgárok maradtak. Lesznek, akik örülnek ennek, mert a zsidó népiség erősödését látják benne; többen lesznek, akik fájlalják, mert erkölcsi talajukat húzza ki a lábuk alól és anyagi létalapjukat rendíti meg. De a tényen nem változtat sem az öröm, sem a fájdalom: a testvéri viszony csak kétoldalú lehet.

Miért éppen a zsidósággal ismétlődik meg oly gyakran ez a tragédia; miért éppen a zsidókat tagadja ki a legtöbb gazdanép, amikor már úgyszólván azonossá hasonult körében? A francia reformáció korában a katolikusok 400.000 protestánst üldöztek ki az országból. Ezek, a hugenották, szétszóródtak a világon, főként a protestáns országokban és tökéletesen felszívódtak. Pedig megtartották franciás nevüket és

*) Lásd pl. a dr. Vida Márton által oly sikeresen összegyűjtött „Ítéltetek“ füzetecskét, amely 1939-ben jelent meg.

osztályeloszlásuk sem volt egészen természetes: a felső- és középosztály aránytalanul nagy számban volt képviselve közöttük. Ellenük is fordulhatott volna a bensülött középosztály kegyetlen irigysége annál is inkább, mert a hugenották nagyon tehetségesek voltak és sok fontos pozíciót szálltak meg. Da megtanulták új hazájuk nyelvét, felvették lényegében nem nagyon különböző szokásait és beolvadtak az ottani népbe. Ugyanígy összeolvadt az Egyesült Államokba vándorolt néhány tucat egymástól idegen nép is. Vanak még nagy zárt telepeik, a nyelvük részben él, hisz nem üldözi senki, de büszkén amerikainak érzi magát mindegyik és nehezen tudna visszazokni az óhazába. Az amerikai zsidóság is szabad, bár néhány nagy városban ő is zárt telepen él, önszántából. És mégis, van amerikai zsidókérdés: a magánügyetek zárt számban veszik fel őket, a magánvállalatok egy része nem alkalmaz zsidót és a hadsereg és flotta legmagasabb rangjai bezárulnak előttük. Mindent összevéve ideális a helyzetük a legtöbb más országhoz képest, de hiába érzik magukat yankeenek, nem olvadhattak be egészen. Miért nincs amerikai skandináv kérdés, olasz, görög kérdés és miért van néger és sárga kérdés mellett zsidó kérdés is? Antropológiailag alig különböznek a zsidók pld. a mediterrán népektől. Megkülönbözteti őket a vallásuk: ők ott sem keresztények!

Vessünk egy futó pillantást a szellemtörténet egyik legcsodálatosabb fejezetére, hogy megértsük, miért annyira speciális a zsidó vallás. Több ezer évvel ezelőtt, mikor a barbár népek még minden bokorban, minden patakban és minden mennydörgésben külön istent képzeltek maguknak, egy kis pásztornép felismerte, hogy a világ egységes. Nem egymással harcban

álló, egymást csaló istenségek véletlen harcában keresték az erkölcs és a természet nyitját. Nem kellett kompromisszumot kötniök lelkiismeretükkel, hogy ezzel ínég amazzal az istenséggel is jóban maradjanak. Tiszta intuícióból rájöttek, hogy a látszólag oly heterogén világot egységes erkölcsi törvény kötelezi, egységes természeti törvény irányítja. Nem bújhattak meg házi istenük árnyékában, ha az Egy Isten parancsát megszegték és ez a parancs minden embert egyformán kötelezett, az emberiséget egy testvériségbe foglalta össze. Nem is próbálom meg discutálni, vájjon a mózesi törvényt esetleg más néptől, Hamurábbi-tól vagy bárki mástól vették-e át. Nem ez az érdekes, hanem az, hogy ezek a törvények évezredek keresztül az alapja maradtak az emberek társadalmának és hogy a zsidók minden erejükkel azon voltak, hogy érvényt szerezzenek nekik. A mózesi törvény az első alapja a nemzetközi jognak: nem egy népé, hanem az embereké különbség nélkül és megfelelő értelmezésben épp úgy Szabályozza a nemzetek, mint az emberek viszonyát egymással. Az emberiség élcsapatjaként üzent hadat a zsidóság a sok zsarnok vagy legalább is komolytalan istenségnek és a többi népet messze megelőzve megalapította a monotheizmust. A zsidó vallás nagyon elvont, kevés tápot ad a materiális fantáziának. Dogmái úgyszólván nincsenek, nem annyira hinni kell ezt vagy azt, hanem cselekedni. Szigorú Vallás, nehézségre vállalkozik: emberré akarja nevelni az embert. A zsidó Isten az igazság Istene, elsősorban azé aai igazságé, amit a német Gerechtigkeiteknek nevez (igazságosság), de azé is, ami a magyar szóban benne foglaltatik: Wahrheit.

Talán megbocsátja az olvasó, ha elsősorban természettudományi iskolázottságomra hivatkozom és

néhány szót szólok a zsidó vallás és a természettudomány viszonyáról. Már a kiindulópontban nagy hasonlóságot látok a kettő között: mind a kettő a világ egységét hirdeti. Bármilyen sokoldalú, látszólag összefüggéstelen körülöttünk az anyagi világ, a természettudomány igyekszik közös okra visszavezetni a jelenségeit, közös építőkövekből felépíteni az egészet. Azt állítja, hogy *rend* van a természetben, örökérvényű és általános természeti törvények irányítják a világot. Ezt az állítását nem igazolhatja minden egyes esetre, hiszen a komolynak nevezhető természettudomány még nagyon fiatal és a jelenségek végtelenül sokfélék és bonyolultak. De elég egy pillantást vetni az elmúlt négyszáz évben elért elméleti és gyakorlati eredményekre a csillagászat, fizika, kémia, biológia terén ahhoz, hogy csodálattal lássuk a kusza materiális világ egységes alapvonalait kibontakozni. A zsidó vallás alapítói elég bölcsek voltak és nem foglaltak állást egyes természeti jelenségekkel szemben, csak általánosságban állították, hogy egységes terv áll mögöttük, így nem kerülhettek olyan alapvető összeütközésbe a természettudománnyal, mint például a Katolikus Egyház Galilei és Darwin tanításaival. Ugyanúgy, mint maga a hivatalos természettudomány, a zsidó ősök is érezték, hogy még nem ismerjük részleteiben a világ rendjét és egyik sem szégyenli, ha újonnan megismert igazságok helyesbítik a tökéletlenebb régít. Messze vagyunk a tökéletességtől, a tudásban csak úgy, mint az erkölcsben, de fontos, hogy eleve ne zárjuk el a haladás útját. Talán csak a világ teremtéséről szóló, mythos-szerű bibliai fejezet került ellentétbe a modern kosmogóniákkal, de meg kell jegyeznünk, hogy a kosmogónia alapkérdése valószínűen elvileg nyitva fog maradni mindig és más-

részt a zsidóknak nem alapvető kötelességük *szó szerint* elhinni a bibliát. Az évezredes tanulás, ha el is fordult a természettől, rengeteg logikai feladatot tárt a tudmudós zsidók elé és hozzászoktatta őket az örökös „miért“ kérdéshez. Ez az örök kíváncsiság az alapja az emberi természettudománynak is és az a logikai iskolázottság fejlesztette ki bennük a természettudomány szellemi testvére, a) matematika iránti érzéküket. Köztudomású, hogy a matematikában a zsidók messze számarányukon felül járultak hozzá az emberiség fejlődéséhez és azt hiszem, hogy ezt részben ez az évezredes elvont tanulás tette lehetővé. Igaz ugyan, hogy a matematika az a tudomány, melyet egy zugban ülve, anyagi segédeszközök nélkül, egyedül is magas fokra lehet fejleszteni és az egyetemekről, laboratóriumokból kiszorított gondolkozó zsidó fiatalságnak gyakran nem is volt más szellemi menedéke. Nyugodtan megállapíthatjuk tehát, hogy a zsidó vallás egyrészt nem dogmatikus és ezért nem állít akadályt a szabad természetkutatás útjába, másrészt pedig az ősi monotheista álláspont egyenesen rokon a természet egységéről vallott felfogással és a zsidóság szellemi alkata megerőltetés nélkül magától beáll a természettudomány irányába, mihelyt a gettóból kiszabadulván a való világra szegezi tekintetét. Befejezésül ki kell azonban emelnem, hogy a legnagyobb természettudósok sorában természetesen abszolút többségben vannak a keresztények, a zsidók csak százalékos arányukat múltják messze felül közöttük. Újabban, amióta a vallási kérdések sokhelyütt elkülönültek a való életől, a keresztény kutatóknak sem okoz olyan nagy lelkiismereti válságot vagy éppen életveszedelmet az, ha kutatásuk a dogmáktól eltérő eredményre vezeti őket. Ennyit a „Wahrheit“-ről.

Lássuk a „Gerechtigkei“-et, az etikát. A tízparancsolat világtörténelmi jelentőségéről már szoltunk. Vegyük hozzá a Tóra szociális törvényeit, melyek emberségükben korukat szintén messze megelőzték. Mindig az idegen, a szegény, a gyenge, az árva volt a gondja a törvényhozónak. A kor szokásának megfelelően ezek a törvények gyakran konkrét példán mutatják be a helyes cselekedetet, de azt hiszem mindig az általánosított törvény, a szellem, nem pedig a betű a fontos benne. Kimagasló példa erre a Szombat. Elképzelhetetlen haladás volt a robotoló, küszködő emberiség életében a munkaszünet bevezetése. Nem csak arról volt szó, hogy a nehéz testi munka után megpihenhessen az ember, hanem kifejezetten arról, hogy ezt a napot ünneppé avassa, hogy gondolkozzék arról is, ami nem tartozik a mindennapi életéhez, hogy az igai-vonó rabszolga magasabbra törhessen. Egy barátom mondta egyszer, hogy az angol és a zsidó erejének egy részét a komolyan vett Szombattól, illetve Vasárnapból meríti. Azt hiszem igaza volt, annak ellenére, hogy a két nép talán eltúlozza ezt a heti ünnepnapot. A lényeg az volna, hogy kikapcsolódjék a szokott é# gépiessé vált életmódból és nevelés dolga, hogy ez a kikapcsolódás akkor se fadjuljon el túlságosain frivol szórakozássá, ha nem is tiltják el e napon az örömet sem. Mi lett a Szombattól a betűimádat következtében? Először is egy nagy megkülönböztető jel, egy óriási gátja az asszimilációnak. Nem mi tehetünk róla, a keresztények választottak szándékosan más napot a heti pihenésre az első évszázadok folyamán. Eleinte még a Szombatot is megülték, de csakhamar „zsidózás“-nak számított, ha valaki keresztény létére megtartotta. Ebben az esetben a még kisszámú kereszténység diaszimilálódott erőszakkal idősebb testvérétől mi csak

megőriztük a múltat. De kisebbségbe kerültünk és ma már úgy tűnik, mintha mi akarnók magunkat 'erőnek erejével különválasztani a körülöttünk élőktől. Az okosabb enged, ha nem a lényegről van szó és a neológ zsidóság, ha elvben nem is, de a gyakorlatban minden esetre átvette a Vasárnapot. Miért szégyenlenők ezt; miért nem állunk át hivatalosan is erre az álláspontra? Azt hisszük, hogy a Szombat a lényeges nem pedig a pihenés és a mindennapi élet fölé emelkedés? Nyilván sokan ezt hiszik. És arról is meg vannak győződve, hogy 5704 év alatt egyszer sem csúszott el a kalendárium egy nappal és csakugyan a vüág teremtésétől számított egész hetek végét ünnepeljük! Sokkal többet érne, ha a tízparancsolat szellemében arra törekednénk, hogy *mindenkinek* biztosan kijusson a heti pihenés, mint ahogy az végre a háború előtti években majdnem meg is valósult a civilizált világon. Szándékosan időzök sokáig ennél az egy kérdésnél, hogy megmutassam, mit jelentene a konzekvens konzervatívizmus. Ma olyan világot élünk, hogy sem a magas-Olvasztó kemencék, sem a villanyművek, gázművek, vasutak *nem tudnak* hetenként egyszer leállni. Aki azt állítja, hogy bűn a Szombaton való dolgozás, az azzal is bűnössé válik, ha ezeknek az üzemeknek a termékeit használja, mert éppen a tízparancsolat általánosan, minden élő emberre egyaránt írja elő a pihenőt. Nem helyes azzal kibújni a kérdés elől, hogy a parancs csak zsidókra vonatkozik- Nem erkölcsös dolog otthon kegyesen betartani a parancsolatot, amíg a világban széles tömegek kénytelenek azt megszegni, hogy megszokott életmódunkat lehetővé tegyék. Aki azt hiszi, hogy magán a Szombaton van a hangsúly, nem pedig valamilyen inspekciós rendszer szerint biztosítható munkaszüneti napon, az vállalja is a konzekvenciákat

és tartson tilosnak minden árut, amelynek a készítésébe szombati munka, szombati közlekedés belefolyt. A „munka“ definíciója évszázados, vagy talán évezredes hagyomány, de ne csodálkozzunk, ha a körülöttünk élők csodálkoznak a zsidón, akinek a gyufára gyújtás és az esernyővivés a munka tilalma alá esik. A tízparancsolat még általánosabban hangzott, azóta visszafejlődöttünk, specialisták lettünk. A nagyvárosban élő zsidóság gyakorlatilag elesne a szabad természet látogatásától, ha munkaszünetén csakugyan nem venne igénybe járművet. Igénybe is veszi. De hol felesleges büntudat, hol még károsabb hypokrisis üli meg a lelkét emiatt a bűne miatt és ezerszer élesebben kritizálja azt a testvérét, aki nála egy parancsolattal kevesebbet tart meg. Félig átgondolt félig elintézett és elnyomott problémák általában lelki betegségre vezetnek.

Nem szándékom e helyütt részletesen foglalkozni a többi életmód szabállyal, az étkezési tilalmakkal, melynek nem volna könnyű oly magas erkölcsi alapot találni, mint amilyen a Szombaté eredetileg volt. Isten tudja, hogy az ősnépek lelki világának mely tabu-ii kombinálták némely többé-kevésbé indokolt egészségügyi előírással, míg hivatalos előírásaink lerögzítődtek. Csak annyit kívánok megjegyezni, hogy sem étrendi előírások, sem például a körülmetélés sem kizárólagos zsidó szokás, hanem ellenkezően számos primitív és haladottabb nép közös szokásai. Ha valaki úgy a psychologusok fogják egyszer talán fellebbenteni a fátylat ezekről az irracionális és mégis a világ aok táján függetlenül fellépett és szentnek tartott ceremóniákról; az igazi erkölcsnek azt hiszem vajmi kevés köze van hozzájuk. Külön, lapra tartozik, hogy mi Istennek és Ábrahámnak szövetségét egy elvontságá-

ban is felemelő történetet kapcsolunk például a körülmételéshez „amit más népek egyszerű szokásból vagy más monda folytán, de hozzánk hasonlóan hajtanak végre.

Veszedelemes dolog a ceremónia. Mindenki hajlamos rá, mindenki csinál magának kisebb nagyobbat a saját életében csak általában nem beszél róla. Gyakran nem ártalmasak, néha talán valamire jók is lehetnek. Maga az önmegtartóztatás, a beilleszkedni, lemondani tudás, ami az előírt életmód betartásával jár. kétségkívül önuralomra, saját magának megfékezésére vezeti az embert, áldozatossá teszi a lelket. Tehát hatásában jó is. De nem jobb-e átlátni rajta és a célt, az önmagán uralkodó, áldozatos embert helyezni előtérbe függetlenül attól hogy ezt a célt a hagyomány által megszentelt úton vagy a maga módja szerint, esetleg sok szenvedés árán érte-e el az illető? Az évezredek folyamán minden népben, de talán átlagon felül a zsidók között gyakran fellángolt az ellentét a papírerkölc és a lényeket kereső, kíméletlenül őszinte isteni igazság között. Prófétáink mindent elmondottak, amit a hypokrisis ostorozásában el tudnék mondani és még többet lannál. Sohasem volt könnyű a sorsuk, látták a hajt, ami a bűnt és a hypokrisist elválaszthatatlanul nyomon követi, de a többiek csak akkor hittek a szavuknak, amikor már későn volt. Ez a prófétai zsidóság az. amire büszkén emlékezhetünk vissza és amit egyesíthetünk a nem-zsidó prófétalelkű emberek követésével is. Jeremiás, aki annyira lenézte a papírerkölcöt, biztosan közelebb érezte volna magához klasszikus prófétatársai mellett Jézust, Sokratest, Buddhát, Ghandit, mint rövidlátó hypokrita kortársait, kiket hiába próbált megmentem a pusztulástól. Izsajás, aki emberfeletti vízióban álmodta meg az

örök békét, közelebb áll a rideg Kanthoz, mint azokhoz a zsidó hadvezérekhez, akik Isten parancsát vélték követni, amikor vértengerbe fojtották egyik másik pogány szomszéd törzsüket.

Megvolt a parancsunk, egyik próféta a másik után tűnt fel és magyarázta, hogy nem a holt ceremónia, hanem az élő törekvés segít, de érdekünk nem annyira a fölismert igazság követésében van, mint inkább abban, hogy voltak közöttünk olyanok, akik korán felismerték az igazságot. Hasonló érdeme a kereszténységnek, hogy a Mózes által kimondott „szeresd felebarátodat“ ígét paizsára emelte és talán kiérdemítjük a két testvérvallás közötti erkölcsi különbséget, ha azt mondjuk, hogy meglehetősen egyenlő alaptörvények mellett a zsidó az igazságról, a keresztény a szeretetről beszél valamivel többet. Sajnos többnyire mindkettő a beszédnél marad. A prófétákat pedig szép állhatatosan a halálba vagy kétségbeesésbe kergették a zsidók, görögök, keresztények egyaránt Jeremiás, Sokrates, Jézus, Huss, Spinoza, Moore. Danton száműzetésben vagy erőszakkal haltak meg. Nincs okunk az önhittsége, erényeinkben és bűneinkben emberiek vagyunk.

Tehát nem alapvető erkölcsi felfogás választ el a keresztény világtól: ők átvették tőlünk az Ótestamentumot minden parancsolatával és nincsenek ellentétben vele. Mi is hajlandók lettünk volna az Evangéliumok erkölcsi tartalmát beleilleszteni szent könyveinkbe, ha nem láttunk volna a Jézus halála után felmerült Atya-Fiú komplexumban ellentmondást a mi szigorú, elvont vallásunkkal. A gyakorlat azt mutatta, hogy a tömegek érettségi fokának jobban megfelelt a több hinnivalót nyújtó, pompával feldíszített katolikus vallás, mint a szigorúbb és megfoghatatlanabb

zsidó. De nekünk, akik már *egyszer* eljutottunk az elvontságnak erre a fokára, nem volt visszaütünk a színes katolicizmus felé. Sohasem fektettünk rá súlyt, tiogy térítsünk, aki maga nem vonzódott hozzánk, azt nem csábítottuk és nem kényszerítettük közibénk. Sőt az ótestamentumi felfogás szerint nem is kell, hogy minden nép zsidóvá legyen. Így a kereszténység vetett véget a többistenimádásnak, nem pedig a zsidó vallás.

A katolicizmus páratlan pszichológiai érzékével és szervezni tudásával kezdettől fogva az Egyház szolgálatába állította a művészetet is. Valószínű ^{ue^an}, hogy az emberek művészi ösztöne e nélkül is kifejezést keresett volna, hiszen a görög-római kor profán képzőművészete és irofeüma felveszi a versenyt a későbbi egyházi remekművekkel. Mégis, midön szemlét tartunk a vallások történetén, elismeréssel kell adóznunk a katolikus művészetnek, melynek ugyanolyan szabad folyása nyílt Európában, mint a természettudományok az arab-zsidó világban. Kétségtelen, hogy a zsidó vallás szigorú bálvány-tilalma évezredek át nagyon, hátráltatta a zsidó képzőművészet kifejlődését, viszont valószínű, hogy enélkül a tilalom nélkül eleinte visszaestünk volna a bálványimádásba. Érdekes megfigyelni, hogy a fiatalabb keresztény vallások közeledtek a zsidósághoz, mennél később keletkeztek, annál jobban. Maga a reformáció kifejezetten jogaiba akarta visszahelyezni az Ótestamentumot és a protestáns egyházak sokat feláldoztak a katolicizmus pompás művészetéből. Az unitáriusok már Jézus személyét illetően is elég közel állanak a zsidók álláspontjához, amit az erdélyi szombatosok és a székelyből lett effektív zsidók fellépése bizonyít a legjobban. Ha optimista óráim vannak, el tudom képzelni, hogy ezen az úton egy békésebb jövőben mód nyílik a régen szét-

vált monotheista testvérvallások egyesülésére; a kereszténység dogmáiból, a zsidóság szigorúan előírt életmódjából engedve eljuthatna a közösen elismert erkölcsi rend megnyugtatóbb birodalmába.

Térjünk vissza ezután a hosszú vallástörténeti Sterülő után az asszimilációhoz. Azért volt szükségünk e kerültre, mert véleményem szerint a vallás terén különbözünk alapvetően a keresztényektől. Kevesebbet hiszünk náluk és több előírást kell vagy kellene napról napra betartanunk. Mind a két momentum nagyon súlyos akadálya az asszimilációnak. Szinte legyőzhetetlen lelküismereti akadály áll az útjába annak a zsidónak, aki komolyan el akarja fogadni a kereszténység dogmatikus tanításait és ha a körülötte élő keresztény közösség nagyon vallásos, vagy ami még súlyosabbá tenné a helyzetet, nem is vallásos, de nagyon hypofcrita, úgy ez a különbség állandó árnyékot vet a két közösség viszonyára. Az előírások pedig annyira kezükben tartják az orthodox zsidó ember minden hétköznapiját és ünnepét a felkeléstől a lefekvésig, a születéstől a halálig, hogy szükségképpen mindig és mindenben megkülönböztetik az orthodox zsidót minden más vallású embertől. Nem szükséges, hogy részletezzük ezeket az előírásokat. A Szombatról és az étkezési tilalmakról már beszéltünk. Világosan következik az eddig' mondottakból, hogy a vallás szabályait komolyan vevő zsidó nem is asszimilálódhat semilyen más közösséghez. Még akkor sem, ha országának nyelvét annyira elsajátította, mint pl. a magyar orthodoxia jelentékeny része a magyar nyelvet, ha öltözködésében már nem különbözik a nem zsidóktól, — amíg a napja, a hete, az éve, az otthona, a konyhája, a haja más, mint a többségé; addig külön kell, hogy maradjon. Az ő számukra az asszimiláció nem probléma, ezt

ők maguk is tudják és nem is bánják, — lemondtak róla. Subjectív véleményemet már elmondtam ezekről az előírásokról. De állapítsuk meg, hogy amennyiben következetesen és hypokrisis nélkül tartják be őket (amit ugyan pld. a Szombattal kapcsolatban nehéz elképzelni) tulajdonképpen ártalmatlan dolgok és semmi esetre sem eshetnek erkölcsi kifogás alá. Aki önszántából egy különleges, sok lemondással teli életre határozta el magát, az legfeljebb felesleges dolgot mivel, de semmiesetre sem árt vele embertársainak és ezért nem is érdemelte ki, hogy üldözött vadjuk legyen. Sajnos az emberi természet olyan, hogy ősi támadó ösztöneit még mindig könnyű felkorbácsolni az idegenek ellen Minden közösségben, legyen az nagy vagy kicsiny, zsidó, keresztény vagy mohammedán, sanda szemmel nézik az idegent és azt aki más akar lenni, mint a többi. Hogy is ne, mikor az, aki más akar lenni, *nyilván* jobbnak is képzei magát! Ezt nagyon nehéz megbocsájtani embertársainknak és ez az örök antiszemitizmus egyik fő pszichológiai rugója. A külön életmódot folytató zsidó más *akar* maradni a többi embernél, a többi pedig ezt nem bocsátja meg neki. Nincs igazuk, mert az az orthodox zsidó az ő szertartásaival igazán nem árt nekik. De még nagyon hosszú út vár az emberiségre, mielőtt ez az idegen-gyűlölet annyira megfékeződik, hogy az orthodox zsidóság életmódja nem lesz indítóoka az antiszemitizmusnak. Vizsgálódásunk szempontjából azonban ezzel be is fejeztük a vallási előírásokat betartó zsidó asszimilációjának tárgyalását: ilyen asszimiláció nincs és per definicionem nem is lehetséges, tehát nem vizsgálhatjuk, vajjon jó-e vagy sem.

Asszimilációról csak a neológ zsidóság azon részénél lehet beszélni, amely részben vagy egészben szakí-

tott vallásának előírásával és külső életmódjában beleilleszkedett a környező társadalomba. Magát ezt a szakítást mindenki aszerint fogja megítélni hogy mi ia véleménye ezekről a megszegett szabályokról. Az igazi orthodoxnak, aki hiszi, hogy minden egyes szabály Isten egyenes intézkedése volt, el kell ítélnie azt, aki nem tartja be őket. A langyosak, akik szokásból, tradícióból még betartják az előírásokat, de nincsenek meggyőződve fontosságukról és tükörképeik, akik már megszegik ugyan a szabályokat, de nem egészen jó a lelkiismeretük és nem biztosak benne, hogy tulajdonképpen nem volna-e helyesebb megtartani őket, természetesen ingadozók lesznek erkölcsi ítéletükben is. Végül azok, akiknek meggyőződésük, hogy a vallás külalakja legfeljebb szép burka az erkölcsi tartalmának, de semmi esetre sem annak integráns része, azt kell hogy érezzék, hogy minden, ami az emberiséget *feleslegesen* elkülöníti egymástól rossz és lehetőleg mellőzendő. Az utóbbiak nevében beszélek, de tiszteltben tartom annak a meggyőződését, aki *a nélkül, hogy másra rá akarná terrorizálni* véleményét, vállalja egy régi súlyos tradíció fenntartásával járó áldozatot.

Azt kell tehát megvizsgálnunk, hogy a vallási előírások elhanyagolásán túlmenő asszimiláció milyen dolgokban helyes és milyenekben nem az. A kérdést nem lehet kimerítően tárgyalni, mert végtelen az emberek között fellépő különbségek és így a lehetséges hasonlóságok száma. Csak néhány fő csoport tárgyalására szorítkozhatunk.

A nyelv és az írás terén úgy hiszem egészen világos, hogy lehetetlen a többség“ nyelvét és írását át nem venni. A legnagyobb zsidók sem állíthatják, hogy ez hibás asszimiláció volna, legfeljebb azt követelik

meg, hogy emellett ne felejtsük el a hébert sem. Kétségtelen, hogy minden nyelv, amit tud az ember, növeli a látókörét, olvasottságát, képzettségét, így hát általános szempontból nem emelhetünk kifogást a héber nyelv kultusza ellen. Hogy mi szól mellette és mi szól esetleg ellene, azt később, a népiségről szóló fejezetben szeretném tárgyalni. Itt csak ennyit. Ebből is kiderül, hogy nagy kontroverzia nincs a kérdés körül: az egyik fél nem vitatja az ország nyelvének szükséges voltát, a másik legalább is nem ellenzi a héber fenntartását.

Az öltözködésben gyakorlatilag már az egész neológ zsidóság átvette az európai normát. Az orthodoxia egy része, mint már említettük, helyesebbnek tartja, ha a középkori lengyel viseletet tartja meg, ami lényegtelen bár, de gátja az asszimilációnak és csak azért nem érdemel különösebb figyelmet, mert mint említettük, az orthodoxia elvileg sem asszimilálódhat.

A vasárnapi munkaszünet révén a heti ünnep automatikusan átcsúszik a Szombatról a Vasárnapra és a Szombat legfeljebb a tradicionális gyertyagyújtás és Istentisztelet révén marad meg jogában. Mint már kifejtettem, semmi akadályja nincs annak, hogy valaki a vasárnapi munkaszünetét jótékony, nyugodt kikapcsolással, őszinte örömmel és ha az érdeklődése hajtja elmélkedéssel ugyanúgy „megszentelje“, mintha a zsidó Szombatot ünnepelné. A Vasárnap mellett azonban a keresztény ünnepnapok is munkaszünetet jelentenek és így szintén kikapcsolódást, lelki és testi pihenést jelentenek a zsidóknak is. Keresztény egyházi ielleget természetesen nem kapnak., de a magánélet ünnepnapjaivá lesznek. Hogy e mellett ki mennyire tartja meg a zsidó ünnepeket, az tisztára attól függ, hogy mennyire vallásos zsidó. A gyakorlatban

minden árnyalat előfordul valamennyi zsidó ünnep pontos betartásától az Engesztelés Napján való munkáig. Ezt az ünnepünket újabban egyre szebbnek és hatalmasabbnak érzem; tetszik benne, hogy alig van „meséje“, történelmi háttere; ugyanolyan mély lelki szükségletet elégít ki, mint a heti pihenés: az egész év nagy leszámolását az embernek önmagával és a viúggal, a megbánást és a kiengesztelődést. Mindamellet még ennél az ünnepnél sem szabadna súlyt fektetni rá, hogy az is betartsa külsőleg, aki semmit sem érez alatta. Ünnepelni jog és nem kötelesség, inkább ki kelene érdemelni, hogy szabadjon, mint kényszeríttetni rá. Ami magasztos az ünnepeinkben az a nem zsidókra is hatással tud lenni. Nem felelő-e például, hogy, — miként Carlebach elbeszéli, — Salonikiben a bolgárok megülik ünnepeinket? Ugyanígy kell megítélnünk azt a zsidót is, aki kiválasztja a keresztény ünnepékből azt, amivel együtt érez és résztvesz bennük. A kultúrember életében alapvető kérdés, hogy mit olvas. Vájjon túlléptünk-e olvasmányaink terén a helyes asszimiláció határán? Talán egy kissé túl, de nem nagyon és koronként változóan. — Ma már teljesen megszűnt a nemzeti irodalmak autarkiaja, nem csak a zsidók, hanem a keresztények is a világirodalom legnagyobb íróinak művein nevelkednek. Mit olvas egy középosztálybeli gyerek? (Pedig a középosztálya legsovinisztább mindenütt!) Andersen és Grimm meséit, Robinson Crusoe-t, néhány történetet a Bibliából, Don Quijote-t, majd Verne, Cooper, Mark Twain regényeit; még később valami keveset a görög és latin klasszikusokból, Shakespeare-t, Schiller-t, Goethe-t, Dostojevsky-t, Thomas Mann-t és így tovább a felölttek valóban vegyes származású szellemi táplálékáig. Az ú. n. nyugata kultúra nagyjait olvassák en-

nek a kultúrának a területén. Geográfialag és kultúrában is merőben külön áll tőlünk a kínai, japán, indus és muzulmán világ: velük viszonyosan nem áll fenn az irodalmi közösség. A mai helyzetről beszélek; remélhető, hogy hosszabb békés korszakok folyamán ezek a még alig érintkező kultúrákörök is megnyílnak egymásnak és kölcsönösen egymás befolyása alá fognak kerülni. — Természetes, hogy a fent említett nemzetközi irodalom mellett minden országban előtérben áll a nemzeti irodalom is és ez adja meg a külön színezetét az illető ország olvasottságának. Így van ez a zsidó Sebők páratlan magyar Mackó könyveitől kezdve Gál Mózes és Benedek Elek művein keresztül a nagy magyar klasszikusokig Magyarországon is. Ami az asszimilálódott zsidóságot illeti, kétségtelen, hogy minden országban, ahová a galut vetette, annak az országnak az irodalmát tekintette a sajátjának. Ha meggondoljuk, hogy a zsidóság, mint vallás, vagy akár csak mint a kereszténység tagadása és mint közös üldöztetés mégis csak erős kapocs a galuton keresztül, azt hiszem megállapíthatjuk, hogy jobb lett volna a gazdanép irodalma mellett a zsidó irodalomnak is nagyobb szerepet juttatni olvasmányainkban, mint a világirodalom többi termékeinek. De nem hiszem, hogy könnyű lett volna erre a célra olvasmányt találnunk. Most, hogy az új zsidó országban, Erecben, egy természetesen fejlődő zsidó irodalom van kialakulóban magától helyre fog állni a túllépett egyensúly. A klasszikus zsidó irodalom javarészből vallási tárgyú, nem csodálkozhatunk, ha ez nem tudta lekötöni «gy vallás iránt kevésbé érdeklődő társadalom figyelmét. A zsidóság történelme, vándorlásainak, üldöztetésének, majd az emancipáció hullámvásának irodalma azonban utat fog találni, — különösen máma, — a leg-

asszimiláltabb zsidók íróasztalára is. Mindamellett még kell állnunk ennél a pontnál, mert vizsgálódásunk folyamán csak ennél ismerhettük el, hogy az asszimiláció bizonyos mértékig túlságba ment. Megint nem art hibáztatjuk persze, hogy túlságosan sok magyar könyvet olvasunk, még kevésbé azt, hogy túlságos teret engedünk a világirodalomnak, hanem csak azt; hogy elhanyagoltuk egy olyan kör irodalmát és történelmét, amelyhez akarva nem akarva is oda tartozunk.

Beszéljünk még a zenéről és a képzőművészetekről is? Hiszen ezekre még fokozottabb mértékben áll. hogy messze a nemzetek felett kötik össze az emberiséget! És mégis, egy sokra becsült cionista barátom mondta nekem nemrég, hogy nem megy el az Omike előadásaira, mert igazán botrány, hogy milyen kevés zsidó zeneszerző művét játsszák! Hová jutunk el a diszsimulációban, ha komoly emberek ennyire soviniszta alapon nyúlnak a művészethez? Ha zsidó zeneszerző valami sikerültet ír, az azért szép, mert szép zene és nem azért, mert zsidó vagy nemzsidó. Tudjuk, hogy vannak nemzeti vonások a művészetben, de ezek nem szándékosan, egy vak sovinizmus hatására keletkeznek, hanem teljesen maguktól és keresetlenül. Természetes, hogy egy közösségben élők művészete bizonyos közös vonásokat fog felmutatni. így a zsidó művészekén is rajta lesz annak a nemzetnek a bélyege, amelynek országában az illető él, még pedig annál erősebben, minél szabadabban és megelégedettebben él benne. És e mellett rajta lesz a régi zsidó bélyeg is, az évezredek szenvedés és a vége nélküli fájdalom élő vagy tudatalatti emléke. Ne irigyeljük, ha voltak olyan művészeink, akik már elfeledték ezt a fájdalmas emléket, lássuk be, hogy ha szabadokként éltek, nem is lehetett sok, ami speciálisan zsidóvá tehetné volna művé-

szetüket. Nem ez a fontos, hanem, az, hogy egyáltalában élt és alkotott egy Mendelssohn, egy Meyerbeer, egy Halévy.

Mint kezdetben mondtuk, mindig az a fő kérdés, vajjon jó vagy rossz tulajdonságokat veszünk-e át másoktól. Senki sem fogja megvédeni azt a zsidót, aki lemajmolja a „kérlek alázatos tisztelettel méltóságos urambátyám ...“ tónusát, mert ezt a múló kiütést a becsületes magyar nyelv ábrázatán igazán nem viseli el az ízléses magyar ember sem. Nem tetszhet egykönnyen, ha egy cigánnyal átmulatott éjszaka után egy zsidó részegen öleli a bandát. Sem az, aki nem sajnálja a pénzt, hogy versenyre keljen az arisztokraták drága vadászataival vagy társadalmi cikornyákban utólérje bármely ország múlt század végi polgárságát. Mindezt azért hibáztatjuk, mert nem tetszik az, amit Utánoznak, mert rossznak vagy csúnyának tartjuk ácsoknál is, akikről lekopírozták viselkedésüket. De itt azután csakugyan egy fokkal súlyosabb az ítéletünk az asszimiláns felett: Más az, ha egy nép valamelyik társadalmi osztálya saját élete folyamán hibákat követ el, rossz szokásokat sajátít el, kissé lesiklik az ízlés útjáról és más, ha valaki ezt többé-kevésbé hideg fejjel, csak azért, hogy hasonlítson hozzájuk, lemásolja. Ez a majmolási hajlam sok megvetést szerzett az egész zsidóságnak és talán Jgyakran erre gondolnak azok, akik a rövidség okából általánosan szidják az asszimilációt. Van elég jó és nemes, amit a kötiilöttünk élőkötől tanulhatunk, ne utánozzuk hibáikat!

A zsidók asszimilációjának tárgyalását nagy körvonalakban lezártuk. Hátra van még, hogy az asszimiláció utolsó lépéséről, a kikeresztelkedésről beszéljünk. Aki jobbnak tartja a zsidó vallást a kereszténynél, az nem nézheti jó szemmel ezt a cselekedetet

Megfordítva, akit a keresztény vallás elégít ki jobban, az helytelenül teszi, ha nyíltan is nem csatlakozik hozzá. Utóbbi azoknak sem szabadna elítélniök, akik maguk zsidók maradtak, hiszen a meggyőződését követte. Igen ám, de ez az elméletileg oly egyszerű eset sajnos rendkívül ritka! Nem erről van szó, amikor egy zsidó felveszi országának uralkodó vallását, *hanem* minden másról: kenyérről, karierről, szabadságról, társadalmi befogadásról fáradságról és gyáva-ságról.

Ki az, aki kikeresztelkedik? Csak nagyon ritkán a vallásos zsidó, mert akinek a vallás komoly dolog, az nagyon nehezen tagadja azt meg. Tehát a kikeresztelkedőket a kevésbé vagy egyáltalában nem vallásos zsidók között kell keresnünk. — Polányi Mihály, a világhírű magyar-zsidó tudós tárgyalta végig ezt a kérdést a Manchesteri zsidó nőegylet egy előadásán, kevéssel azután, hogy Manchesterben elfoglalta katedróját. Ő maga kikeresztelkedett, de mint már az előadás *ténye* is mutatja, legkevesbé sem igyekszik letagadni zsidó származását. Röviden összefoglalva azt állítja, hogy a kikeresztelkedés logikus záróköve az asszimilációnak: aki megszegte a parancsolatot és levágta hantincseit, majd tilosat evett, világi tudományokkal foglalkozott és minden téren felvette a körülötte élők életformáit az — szerinte — térjen ki nyugodtan és vallja magát kereszténynek, ha már a keresztények olyan nagyon megkívánják tőle ezt a utolsó lépést. Ez az állásfoglalás Polányi esetében nyilván annak a következménye, hogy a vallást már teljesen mellékesnek tekinti, hogy semmi különbséget nem lát benne, ha valaki meggyőződés nélkül ide vagy amoda csatlakozik. De amíg az emberek jelentékeny része nem így gondolkozik, hanem igenis azt állítja,

hogy fontosnak tartja a vallás kérdését, addig véleményem szerint a kikeresztelkedés felett sem lehet így egyszerűen napirendre térni.

Tisztelet a nagyon csekély számú kivételnek, de a kikeresztelkedés az esetek nagy részében súlyos hazugság. Az az ember, aki soha nem volt vallásos, aki úgyszólván nem hitt semmit abból a zsidó vallásból sem, amiben aránylag keveset kell elhinni, odamegy a keresztény paphoz és az állítja, hogy ő ezentúl hiszi azt a sok dogmát és azt a sokkal valóbban elképzelendő történetet, amit az új vallás parancsol. Hiába írják elő a papnak, hogy győződjék meg a megtérés valódiságáról, melyik ember lát a lelkekbe? Nem tehet mást, mint hogy befogadja a megtért bárányt. Aki nem hiszi el, hogy a kitérések zöme nem szívből fakad, vessen egy pillantást a kikeresztelkedések gyakoriságának történetére. Higyjük el talán, hogy 1919-ben és 1938-tól 1940-ig csoda történt és egyszerre csapatostól jöttek rá a zsidók, hogy mégiscsak eljött már a Megváltó? Nem furcsa véletlen-e, hogy éppen ezekben az években volt a legsúlyosabb a zsidók üldözése? Vagy a „régii jó időben“ csoda volt-e, ha éppen akkor keresztelkedett ki egy zsidó, amikor megvolt rá a reménye, hogy e lépés után ide vagy amoda magasabb állásba nevezik ki? Nem, a kikeresztelkedő fut a zsidóságtól, mert meg akar szabadulni a terhétől, de a kereszténység csak a legritkább esetben vonzza. Még azt kell mondanom, hogy rokonszenvesebb az, aki nem tagadja meg ezt a tényállást, mint Polányi, vagy Heine, aki „úgy vette magára a kereszténységet, mint egy libériát“. Akiben nincs ennyi lelkiező, annak a hazugsága a kikeresztelkedéssel csak kezdődik és egyre jobban magával rántja az örvénybe,

Az átlagos gyenge ember legalább utólag igazolni

szereti minden lépését. Ha kitért, keresgélni fogja azokat a gyengéd szálakat, melyek őt „tulajdonképpen“ új vallásához fűzik. Szégyenkezik is a jóhiszemű pap előtt, aki befogadta és aki, jó pszichológus letére, úgy kezeli, mint egy hívő lelket. Erkölcsi különbség úgyszem lényeges a zsidó és keresztény vallás között, az egyik kitért bele fog tehát kapaszkodni a kiatholizmus művészetébe vagy misztikumába, a másik annak fog megörülni, hogy megérti a protestáns istentisztelet nyelvét. Mert persze el kell járnia legalább néha az istentiszteletre, nem mutathatja a világ felé, hogy semmi köze sincs az új valláshoz! A zsidó templom nem érdekelte, nem is járt hát oda; de ez most más, ez egy vallás, amit felnőtt fejjel, érett megfontolás után maga vett fel, ez kötelez! Ugy kell tennie, mintha szívvvel is odatartozna és mivel túlságosan aagy szégyen volna önmaga előtt is beismerni, hogy ez csak tettetés, hát elhiteti magával, hogy valóságos keresztény. A papok valószínűen tudják hányadán állnak, de megkapják az új hívő gyermekeit is és ezekre már ugyanúgy lehet hatni, mint a született keresztényekre. Egy-két generáció és a kikeresztelkedett zsidók ugyanolyan jó vagy rossz keresztények, mint a valódiak. Nem kell attól tartani, hogy a szülő odahaza ellensúlyozná a keresztény hittanórát, mint ahogyan régebben a zsidót ellensúlyozta, ha valamelyik tanításával nem értett egyet. Nem mondhatja meg gyermekének, hogy hazudott, amikor kitért! Minden figura létezik ezen a téren, azon kezdve, hogy a már kereszténynek született gyermek előtt letagadják származását hogy rendszeresen elhidegítik a viszonyt zsidó rokonaik irányában, addig a már „alig hazugságszámba menő“ viselkedésig, hogy amíg kifejezetten nem kérdezik meg, nem mondják meg sehol,

hogy zsidók voltak és síri hallgatásba burkolva hallgatják végig az előttük lefolyó antiszemita beszélgetést. Hazug, méltóság nélküli életre kényszerülnek ezen a téren. És ez a tér ma nagyon tág, mindenütt ott leselkedik a kellemetlen kérdés. Az a nagyon kevés aki ízlésesen, önérzetesen tud átevickélni ezen a szinte reménytelen hínáron, végül nem nagyon tudja, hogy miért tért ki tulajdonképpen? Hiszen ha nem hazudik folyton, továbbra is zsidónak számít. Ma, az új törvények következtében már a hazugság sem segít és a kitérés hulláma valószínűen meg fog törni a „keresztény zsidó“ fogalmán.

Mi tarthat vissza tehát egy nem vallásos zsidót a kitéréstől? Először is az alaphazugság: nem akarja azt vallani, hogy hisz valamit, amit nem hisz. Nem akarja azt vallani, hogy hiszi, hogy Isten személyes fia itt járt ember képében; nem hiszi, hogy megváltotta a világot, mert nyomát sem látja a megváltásnak. Nem hiszi, hogy az ember szükségképpen bűnös-ként jön a világra és hogy ettől a csecsemőkorbeli bűnösségtől meg kell őt váltani. Nem hiszi, hogy a hitnek lényeges szerepe van az üdvözülés körül, amint-hogy nem hiszi azt sem, hogy az, aki az evangéliumot ismerve, nem keresztény, az örök kárhozatra van ítélve. Nem hiszi, hogy azért kell jót tenni és a rosszat kerülni, mert a túlvilágon ezért jutalom, amazért büntetés jár, hanem itt a földön indokolt különbséget von a jó és rossz cselekedet között és elég bizonytalan képet fest magának a halál utánról. Elismeri azt, hogy a Jézus által tanított erkölcs helyes, de nem lát lényeges különbséget Jézus és régebbi prófétáink között, talán csak azt, hogy kifejezésmódja tömörebb, szuggesztív ereje nagyobb az övéknél. És tudja azt, hogy Szent Páltól kezdve egy olyan súlyos dogmatika

nehezedik ezekre a tanításokra, amekkorát a zsidó szellem nem tud őszintén magáévá tenni. A krisztusi tanítással nem volna nehéz kiegyezni az egyházak dogmáival szinte lehetetlen.

Azután visszatartja a kitéréstől a fent vázolt életmód kilátása, feltéve, hogy van annyi fantáziája az illetőnek, hogy ezt a kilátást át tudja élni mielőtt kipróbálta. Továbbá a dac vagy lovagiasság vagy minek nevezhető elemi érzés, hogy nem megyek át az ártatlanul üldözöttek táborából az üldözőkébe, nem igazolom ezzel a lépésemmel az üldözöket, mikor meg vagyok róla győződve, hogy a zsidó is ugyanolyan ember, mint a keresztény. Végül újabban, a sovinizmus újraéledése óta a zsidó népi öntudat, melyről különbözőképpen vélekedhetünk, de melynek létezését semmi esetre sem vonhatjuk kétségbe. Létjogosultságával e kis tanulmány második fejezetében fogunk foglalkozni.

És mi hajtja őket mégis? A félelem és a fáradtság. Túlságosan sok szenvedést láttak, nem látják be miért folytassák. Ha már dédszüleik elmulasztottak kitérni és ezzel reájuk hagyták ezt a terhes örökséget, legalább az ő dédunokáik legyenek majd szabad emberek. A hazugság súlyát nem nagyon érzik, „gyakorlati emberek“, akiket nem nagyon érdekelnek etikai kérdések. Az egész vallási kérdés túlságosan távol van tőlük: nem csak az nem érdekli már őket, amit hisznek, hanem az sem, amit nem hisznek. Vállalják saját személyükben ezt a „kis“ hazugságot mely gyeretkeiket már alig fogja nyomni, legfeljebb néhány ferde helyzetbe hozza őket, unokáik számára pedig, ha nincs faji alapon álló zsidótörvény, már úgyszólván feledésbe merülhet. Régebben gyakoribb volt az az eset, hogy valaki saját boldogulásáért tért ki, mert

a származás kevesebbet számított, mint a tényleges vallás. Ma ez a szempont háttérbe szorul és legfeljebb olyanoknál jön szóba, akik kivándorolnak és új életüket mint keresztények akarják kezdeni, szilárdan elhatározván, hogy származásukat körömszakadtáig tagadni fogják. Hogy hová lesz ilyenkor az emberi önérzet, annak csak ők a megmondhatói.

Ma, amikor a zsidóság történelmének ismét egy tragikus fázisába ért, látunk néhány kikeresztelkedett zsidót, aki visszatér az üldözöttek táborába. Látunk olyanokat, akik megtartják új vallásukat, de anyagi és netalán meglévő hatalmi befolyásukat bátran az üldözöttek szolgálatába állítják, sokszor megszegyénítve zsidó vallásukban megmaradt társaikat. De ha ezektől az inkább kivételszámba menő esetektől eltekintünk, megállapíthatjuk, hogy a kitérés gyengíti a zsidóságot, mert formálisan mégis csak az üldözökhöz való csatlakozást jelenti és így erkölcsileg igazolni látszik az üldözőket. Mivel pedig azt láttuk, hogy a legasszimiláltabb réteg esik leginkább áldozattául a kitérés csábításának, feltehetnők a kérdést, hogy pusztán ezért, a posteriori, nem kell-e az asszimiláció ellen állást foglalnunk. Az évezredek folyamán nyilván ez a felismerés vezette a zsidóság törvényhozóit, midőn minden látszólag mellékes külsőségben merev különbséget akartak állítani zsidó és nemzsidó közé. Ez az igazi magyarázata az orthodoxia merevségének, nem pedig az a hit hogy mindez a merőben külső megkülönböztetés Istennek kedvében való. És így felállítva; bontakozik ki a dilemma valódi komolyságában. Miközben a külsőségek ellen harcolunk, gyengítjük az orthodox tömegek valódi zsidóságát is,

mert mint minden tömegben, úgy a zsidóságban is sokkal szélesebb rétegek követik a külsőségeket, mint a tartalmat. Ezért nem tudom oly élesen elítélni az orthodoxyát, mint ahogy az egyébként valláserkölcsei felfogásomból következne: ők a rezervoár, mely az évezredekben át fenntartja a zsidóságot és melyből állandóan csergedezik az asszimilánsok friss patakja a nemzsidó világ felé, hogy azt igazságokkal megtermékenyítse.

De ne legyünk elvakultak: ilyen patak a túlsó hegyoldalon is fakad és vize nem rosszabb a miénk-nél. Sokrates, Buddha., Erasmus, Goethe, Huss, Voltaire, Wells, Russel legalább akkora tökélyre vitték a humanizmust, mint azok, akik a mi sorainkból kerültek ki. Az asszimiláns zsidóság csak azt tekintheti érdemül, hogy számarányán jóval felül hódolt a nagy humanisták eszméinek. Nem szabad tehát annyira félnünk a zsidóság pusztulásától, hogy ennek érdekében a felismert igazságokat is megtagadjuk; az igazság nem egy néphez kötődik, hanem mindenkié lehet, aki a szemébe mer nézni és akinek bátorsága van, hogy fennhangon hirdesse. Hiszem, hogy a zsidóságnak kultúrtörténeti küldetése van a kereszténységgel szemben és remélem, hogy nem fog dolga végezetlenül megsemmisülni. De még a megsemmisülés némi veszélyét is vállalnia kell, ha arról van szó, hogy életét nem talán csak a formások menthetik meg és el kell árulnia valódi lényegét. Nem becsülöm alá az asszimilált családok veszélyét: csak egy gyengébb generációra van szükség, aki nem látja maga előtt a komoly eszmét és fáradtan térdet hajt az uralkodó vallás előtt Csak nagyon ritkán fog ennek a kitért generá-

ciónak a gyermekei közül egy-egy visszatérni; a folyamat túlnyomóan irreverzibilis. És mégis, ez az aszimilált réteg az, amelyben fellángol az emberiséget összefogó szikra: mint a gáz a gázláng fénylő palástjában önmaga elég, miközben világít.

Népiség

Néphez tartozni a legtöbb ember számára természetes állapot, nem szégyen, nem hiba, de semmiesetre nem külön érdem. A szétszórt zsidóság különleges történelme hozza a zsidókat időnként, hol itt, hol ott abba a helyzetbe, hogy nem tudnák pontosan felelni, ha azt kérdezik tőlük: külön nép vagytok-e tulajdonképpen vagy sem?

Ha a „nép“ szó értelmét akarjuk megadni, leginkább a rokonértelmű „nemzet“ fogalmától kell azt elválasztanunk. Mindkét fogalom nagyobb embercsoportot jelent, olyan csoportot, melyet bizonyos hasonlóság egymás között összetart, viszont más ilyen csoportoktól elválaszt. A *nemzet* közjogi, hatalmi egység; minden ember hozzátartozik, aki egy országban egyenlő jogokat élvez és egyenlő kötelességet teljesít. Ilyen zsidó nemzet alakul ki majd Palesztinában. A *nép* meghatározása sokkal nehezebb feladat. Jelent egy olyan embercsoportot, amelyet a közös nyelv, a közös történelem, a közös kultúra és szokások és végül, amennyire az emberek között értelmezhető, a közös „faj“ tart össze. Sietek megjegyezni, hogy antropológiailag félig-meddig megkülönböztethető „fajok“ az évezredek keveredés folytán alig léteznek a fehérbőrű emberek körében és legfeljebb egyes lokálmodi-

fikációkról beszélhetünk. Ezek tagjai csak kis részben a leszármazás folytán hasonlóak egymáshoz, nagyrészt a közös környezet, nevelés, életmód okozza azt, hogy homogénnek látszanak. Ez a megoldása a fehér fajok létezéséről folyó áldatlan vitának: egyrészt igaz az, hogy az állatfajtákhoz hasonló különbséget igenis találunk embercsoportok között is, másrészt nem igaz, hogy ennek a különbségnek egyetlen oka a csoportok genetikus struktúrája és nem igaz, hogy változó miliőben is változatlan, öröklékeny tulajdonságaik lennének. A vér mythosa nagyrészt mythos marad.

A *nemzet* és a *nép* köre mindenképpen metszheti egymást. Egy nemzet több népet is felölelhet és egy nép több nemzetnek lehet alkotó eleme. Így a Szent Istváni magyar nemzet magában foglalja a magyar mellett a többi itt lakó népet is (a zsidót sajnos csak rövid időre), a svájcihoz tartozik az ott élő francia, német, olasz, rhätoromán és az Egyesült Államoknak polgárai a világ minden népének leszármazóiból adódnak össze. Viszont az olaszok nem csak odahaza, hanem Svájcban és részben az Egyesült Államokban is zárt településekben élnek és megtartották népi művoltukat. Végtelen tévedés volna azonban ezt az állapotot statikusan elképzelni. A természetes fejlődés azt hozza magával, hogy minél tovább él egy nép szabadon egy nemzet kebelében, annál jobban összeszövődik az ott élő többi néppel, kialakul egy közhasználatú nyelv (csak Svájc kivétel!), kialakulnak a népiek mellett a nemzeti szokások és felgyülemlenek a közös emlékek és a kultúra közösen létrehozott termékei, sőt mint láttuk, bizonyos antropológiai hasonlatosságok is aránylag gyorsan fellépnek. Egyszóval: a nemzet lassanként néppé forrasztja össze szabad polgá-

rait. Így veszték el a népvándorlás törzsei, így vesztett el a múlt században S a sok kis olaszországi és németországi nép és így alakul ki szinte szemünk látára az amerikai „nation“.

Érdekes egy pillanatra megállni ennél a szónál. Nem minden nyelv képes a nép és a nemzet fogalmának szétválasztására. Kezdjük a magyarnál: maga a főnév régi szava a nyelvnek, de régebben talán egy árnyalattal inkább jelentette a „köz“-népet az urakkal szemben. A „népi“ melléknév már nem magyar, legalább is a ma használatos értelmezésében nem az, hanem fájó germanizmus. Ha valamit jelentett régebben, úgy a „köz“ népit jelentette ez is, de a főnévnél még sokkal inkább hangsúlyozván a „köz“-t. A német nyelvnek viszont a nemzetre nincs saját szava, nyugatról kölcsönözte magának a „Nation“ és „national“ kifejezést, míg a természetes német szó a „Volk“ és ebből képezték a múlt században a régi volkstümlich és volksmäßig melléknévek helyébe az erősen agresszív politikai ízű „völkisch“-t. Ezt fordították magyarra népi-nek, de már például franciára, olaszra vagy angolra nem is lehet lefordítani: csak a national melléknév létezik, mely elsősorban nemzetit jelent. A főnév itt is megvan ugyan: „peuple“, „popolo“, „people“, de a belőle képzett melléknév nem népit, hanem népszerűt jelent (populair, popolare, popular). A völkisch-nek megfelelő populiste szó új és egyenesen e hiány pótlására készült. Annyira hiányzott a kifejezés, hogy a boldogult népfrontot front populaire-nek kellett nevezniök a franciáknak, nem törődve azzal, hogy ez inkább népszerű frontot jelent. Igaz, hogy nem is akart népit jelenteni, de nem is tudott volna. Miért tértem ki minderre, mikor nem kegyerem az összehasonlító nyelvészet? Meg akartam

mutatni, hogy a népiség (Volkstum) és a népi (völkisch) szavak nem természetes alkatrésze minden nyelvnek, hanem abban a sajátos nagynémet légkörben keletkeztek, mely a kis német államokat a napóleoni háborúk idején betöltötte. Nem véletlen, hogy akkor terjedt el ez a fogalom Németországban, amikor még távolról sem volt természetes, hogy létezik az egységes német nép, hanem amikor a szenzáció erejével hatott a széteső birodalom egységesítésének terve. És talán az is jobban érthető ezek után, ha a még alig létező zsidó nép fiai éppen ott nem győzik népiségüket hangoztatni, ahol a legtávolabb vannak még tőle. Néphez tartozni a legtöbb ember számára természetes állapot... De sohase feledjük el, hogy milyen erős agresszió rejlik a „népi“ szócskában, mennyi vért ontott ez a fogalom aránylag rövid földi életében és vigyázzunk, nehogy a mi szájunkban is az agresszió hitvallásává váljék. Ne feledjük, hogy sok ember számára a népi szócska évtizedeken át csak egyet jelentett: az antiszemizmust! Már pedig mi zsidók, ha nemzet is akarunk lenni Erec Izraelben,* zsidóságért és nem más népek *ellen* akarjuk ezt elérni!

Hosszú és viszontagságos történelme folyamán a zsidóság többnyire népi életet élt. Úgy látszik, mintha Egyiptomban tanulta volna meg a-z addig nomád pásztor és kereskedő nép, hogy nemzetet is lehet alkotni és nekiindult, hogy saját országában saját erkölcsi törvényei szerint éljen. És azóta ez a galutban** született nemzet nem talál nyugalmat. Néhány többé kevésbé viharos évszázad saját földjén, melyet félbe-

* Erec = föld. Erec Izrael = Izrael földje = Palesztina.

* *Galut = számkivetés = diaspora.

szakít a kegyetlen elhurcoltatás gyásza. Két részleges visszatérés Izrael Országába, majd végül a hatalmas Rómával való egyenlőtlen összeütközés, Titus győzelme és a napjainkig tartó utolsó gálut, a diaspora, A zsidóság történelmi létének kétharmad részét hazátlanul töltötte el, szétszórva a világban. És a hazájában töltött századok alatt is gyakran élt idegen fenntartóság alatt. Vannak ilyen leigázásra mintegy predestinált népek: a kínait, az indiait úgyszólván mindenki leigázhatta, aki csak megpróbálta. És éppen ezek a nyugodt, nem imperialista népek tudták leigázóikat mindig asszimilálni, az ő kultúráik maradtak fenn, nem a hódítóké. A zsidók Egyistenhite is győzött a bálványok felett, ha nem is egészen abban az egyszerű formában, melyben prófétáink hirdették. Talán van értelem a történelem mögött és egyes népek szenvedése néha mégis használ a világnak.

Csak néhány olyan korszaka volt a zsidóságnak, melyben népi élete meglazult és komoly mérvű asszimilációról beszélhetünk. Mindegyik ilyen korszak fénykora volt az emberiség történelmének, nem kell szégyenlenünk, hogy szívesen oldódtunk fel bennük. A görög, az alexandriai, a spanyol-arab és a nyugat-európai felvilágosodás korszakairól van szó: szívesen láttak bennünket, virágzott a kultúra minden téren és mi megértettük a kor hívó szavát. Feladtuk a nyelvünket, szokásaink egy részét, bekapcsolódtunk a gazdanép történelmébe, csak erkölcsi tanításainkat és a monotheizmust nem áldoztuk fel soha ösztönszerűen meg tudtuk különböztetni a lényegét a sallángtól. Igaz, hogy mindig voltak konzervatív törekvések, melyek részint az erkölcsi alapelveket féltették, részint Ezra szélső soviniszta tanításainak próbáltak érvényt szerezni. Természetes is, hogy minden igazán

élő közösségben megoszlanak a vélemények; hát még ha olyan kényes kérdéstről van szó, mint a népi szokások feladása egy asszimiláció kedvéért! Mint Marton Ernő „A zsidó nép jövője“ című lebilincselő tanulmányában kifejtette, szabad polgárokká asszimilálódni csak akkor lehet, ha a két nép kulturális, gazdasági struktúrája rendkívül precíz feltételeknek tesz eleget és amikor nincs gyűlölet a két nép között. Főleg az utóbbi feltétel sajnos az emberi természet súlyos hibái folytán csak a legritkább esetben áll fenn és ezért bármennyire át akarjuk is venni egy gazdánép követésre méltó szokásait, csak ritkán sikerül körükben igazi szabad emberekként elhelyezkednünk. Mindig fenyegetett irigyeink, főleg az irigy középosztály üldözése., mert versenytársát látta a zsidóban. Követelte ugyan, hogy asszimilálódjunk, de valójában nem kívánta soha, mert ha megtesszük, nem talált volna oly könnyen ürügyet a versenytárs kivégzésére. Így volt ez Spanyolországban, ahol csak átmenetileg elégedtek meg a marannusok kitérésével, így van ez napjainkban. Ezért volt mindig könnyű az asszimiláció ellenzőinek „népi“ álláspontjukat védeni; ők a zárt népi közösség rideg fenntartásában látták az erőt, mely a zsidókat az üldöztetések és az elnyomás korában életben tartotta.

Két erő dolgozott tehát azon, hogy a zsidóság nép maradjon: egy külső, mely idegennek érezte valóságát, kultúráját, külsőségeit és ezért nem akarta befogadni, — és egy belső, mely akkor sem akarta feladni népi mivoltát, amikor ezek a kényszerítő körülmények időnként már nem is léteztek körülöttünk. A zsidó vallásnak az élet minden mozzanatára kiterjedő merev előírásai, melyekről az első fejezetben beszéltünk, kétségkívül egyenesen azért készültek, hogy

az egymást követő galutokban összetartsák a zsidó népet. Mint kifejtettük, az aki ezeket a szabályokat komolyan betartja, gyakorlatilag nem asszimilálódhatik sohasem. Nehéz volna megmondani, hogy a szabályok elrendelő! önmagáért a népi lét fennmaradásáért aggódtak-e, vagy attól féltek, hogy az asszimiláció folyamán a zsidó népiséggel és formalizmussal együtt maga a tanítás lényege, az univerzális monotheizmus is elveszne. Kétségtelen azonban, hogy a merrev kötöttség épen ezt az univerzalitást támadta meg: elzárkóztunk a többi nép elől és elzárkózottságunkkal részben magunk tettük lehetetlenné, hogy a monotheizmus a mi egyszerű és tiszta elgondolásunk szerint terjedjen el a földön. Ez az amit újabban az eszmei áramlatok dialektikájának neveznek: túlzásba vive saját gyökerük ellen fordítják a fejszét. Az a külső és belső erő tehát, melyről az imént beszéltünk, termelte ki azt a sajátosan, fájoan zsidó életformát, amit gettónak nevezünk.

Persze nem szabad azt hinni, hogy csak az időben tagozódott a zsidóság története szabad nemzeti létre, gettóra és asszimilációra. Ezek az életformák egyazon időben, de térben egymás mellett is előfordultak. A szabad zsidó ország utolsó századaiban már jelentékeny volt a diaspora: zsidó kereskedők éltek minden gócpontjában az ismert világnak és Babiloniában nagy zárt településben éltek az ott maradt zsidók. És ugyanakkor, amikor például a spanyol vagy később a nyugateurópai zsidóság szabadon kezdett együttműködni gazdanépeivel, a keleti, sőt középeurópai zsidóság nagy része még gettóba szorult. A történelem hullámai eddig még soha sem voltak egy fázisban a föld egész területén. De ha őszinték akarunk lenni, ki kell mondanunk, hogy *sem a gettó, sem az asszimi-*

láció nem óvott meg bennünket a véres megpróbáltatásoktól. A legvéresebb pogromok a gettókban dühöngtek, az autódafé-k lángja pedig ott lobogott zsolozsmák és zsidótörvények kísérezőzenéjével az asszimilációt megelégtelt népek országában. Így vált igazzá eddig minden asszimilációs korszak után Nordau szava: „Még ha igaz volna is, hogy a zsidó ma nem nép, az antiszemitizmus elég ok volna arra, hogy azzá váljék.“ Kétségtelen, hogy minden megbélyegzett, közősen üldözött embercsoport lassanként összetart és ha különben is történelmi és vallási kapcsok tartják össze, lassanként néppé válik, Nyugodtan mondhatjuk: nem mi, asszimilált zsidók akartunk újból nép lenni, sokan közülünk becsülettel ahhoz a nemzethez tartoztunk, (akivel a sors egy országba vetett, de a közős üldözés megteremti zsidó és zsidó között azt a sorsközösséget, *mely* már az *egységes* népek jellemző tulajdonsága. Népek lenni állapot, nem érdem.

A népi, vagy kissé régebbi kifejezéssel szólva, nemzetiségi kérdés azonban nem a zsidóság kiváltsága. Nézzünk kissé végig a világtörténelem nagy álmásain és örök hullámzást látunk a nagy birodalmak központosító törekvése és a leigázott kisebb népek regionális függetlenségi harca között. Itt van Babilónia, Egyptom, Macedónia, Róma az ókorban, Bizánc és a Nyugatrómai császárság a középkorban, a Török birodalom, Spanyolország, Franciaország, Nagybritannia és Oroszország az újkorban, végül most indult hódító útjára Németország, Olaszország és Japán. Itt van., hogy kisebb, de közelebbi példát említsünk, a Habsburg monarchia. Nincs nyugalom, nincs igazság semerre, a hullámzás nem tud lecsillapodni, mert mind a két félnek csak részben van igaza, a centrális és a regionális uralomnak csak részben van lét-

jogosultsága. A politika legnagyobb feladatai közé tartozik, ebben a kényes kérdésben eltalálni az arany középutat, hogy zsarnoki elnyomás nélkül képes legyen összefogni nagy területen élő különböző múltú és kultúrájú népeket. Talán nem bűnös optimizmus még a mai világegésben sem azt hinni, hogy szinte észrevehetetlen lassúsággal, de itt-ott közeledett a világ e felé az arany középut felé. A téma messze kinyúlna e tanulmány tárgykörén és csak arra szorítkozhatunk, hogy a közvetlen közelünkben fellobbant nemzetiségi kérdést megfelelő megvilágításba helyezzük. Két nagy birodalom omlott itt össze az elmúlt háromszáz év alatt: a török és a Habsburg. Mind a kettő sok szempontból elnyomta a hatalma alá került népeket, bár az elnyomás a két oldalon más és más téren mutatkozott. Kétségtelen, hogy a nagy birodalmakban rejlő egység sok előnyt is hozott magával a birodalmak lakossága számára, azonban korántsem biztosította a meghódítottak számára azt a jogegyenlőséget és helyi feladataiknak azt az önálló elintézését, amely nélkül az emberek elnyomottaknak érzik magukat. Különben is olyan az emberi természet, hogy mindig a fennálló állapotot érzi tűrhetetlennek és ezért a két nagy birodalom lassú pusztulása nyomában sok kis, nemzeti önállóságát talán túlzottan kiélő állam keletkezett. Ez a folyamat a párizskörűli békében érte el tetőpontját és a isok szuverén kis keleteurópai állam puszkaporos hordója lett a vüágháborút követő Európának. A függetlenségüket épen viszsanyert népek siettek visszaadni a régi kölcsönt, pensze nem azoknak, akiktől kapták, hiszen azok már nem voltak kéznél és ezért saját nemzeti kisebbségeiket és — kevés kivétellel — a kisebb-nagyobbszámú zsidóságot vették üldözőbe. A folyamat irracionális

volt, senki sem lett igazán gazdagabb vagy boldogabb tőle, de az emberi gonoszság gyakran irracionális. Hiába fektette le egy Kossuth Lajos a számkivetésből azokat az alapvető elveket amelyek alkalmasak lettek volna a nemzetiségi kérdés békés és konstruktív megoldására; sem a monarchiában, sem az összeomlás után az utódállamokban nem akadt senki, aki ezt az emelkedett és boldogságot ígérő mértékletes politikát komolyan csak meg is kísérelte volna. A valódi nemzet, ahogy Szent István és Kossuth Lajos kívánta, utópia maradt. Speciálisan a magyar zsidóság talán ötven évig része lett ugyan ennek a nemzetnek és olyan mértékben igyekezett ahhoz hozzáidomulni, hogy világszerte elnyerte a népi alapon maradt zsidóság rosszalását, de ez az ötven év nem volt elég a teljes összeforráshoz és a világháború utáni időben fokozatosan elvesztettük állampolgári jogainkat. Akárhogyan is végződjék a most folyó háború, ki-zártnak látszik, hogy a párizskörnyéki békék szuverén kis országai fenntarthassák majd feltétlen szuverenitásukat. Lehet, hogy ismét egy centrális elnyomás korszaka következik. És talán nincs egészen kizárva, hogy egy lazább föderáció fogja majd össze őket, mely biztosítja a békés együttműködést anélkül, hogy egyik is gazdaságilag, közjogilag vagy kulturálisan elnyomja a másikat. Így lassanként a népek szabad szövetezéséből kifejlődhetne egy új és idővel boldogabb nemzet. Egyenlő jogú tagja lesz-e a zsidó ennek az amúgyis utópiára emlékeztető föderációnak? Isten tudja. Mindenesetre a zsidó lesz az utolsó, aki egyenjogú tagja lehet, mert nem él zárt településben sehol, még nincs saját önálló országa és mert nem akar keresztény lenni.

Mi akadályozza leginkább, hogy egy hódító nép

a meghódítottakat megalégedett birodalomba tömörítse? A hódítás első fázisában a gyilkolás, rablás, a leigázottak vagyonának megnyirbálása. Azután konszolidálódik az új hatalom, de végrehajtói a hódítók közül kerülnek ki: la bürokrácia, mely különben is csapása tud lenni a világnak, most még hozzá idegen nemzetiségű, nem ismeri és talán nem is akarja megismerni a helyi problémákat. Gyakran erőszakkal elnyomják az ország nyelvét, pedig bármilyen természetes is, hogy a kisebb nemzetek lassanként átvegyék a nagyobbakét, ez soha nem történhet erőszak hatására. Az erőszakkal szemben fellázad az önérték, az apák nyelvét nyomás alatt egy nép sem engedi elveszni. Ahol nincs meg ez a nyomás, mint az Egvesült Államokban, ott néhány generáció alatt a birodalom nyelve lesz a bevándorlottak anyanyelve és ha életben is marad a régi, nem zavarja többé a birodalom egységét. De ehhez a politikához nagy önmérséklet és tolerancia szükséges. Mutatis mutandis, ez áll az egyes népek szokásaira és kultúrájára is. Az állampolgári egyenlőség a fontos, ahol ez igazán megvan, ott a népi különbség kevés bajt okoz és nyugodtan a technikára lehet bízni, hogy fokozatosan elmosódjék. A repülőgép és a rádió korában minden külső erő amúgyis a különbségek eltüntetésén dolgozik. Régebben egy-egy alpesi völgyecske lakossága évszázadokig el volt számottevő külső kölcsönhatás nélkül, még a nagy háborúk is elvonultak mellettük és egész természetesen megmaradtak népi., sőt helyi sajátosságaik. Ma olyan könnyű az utazás (békében!), annyira egybeforrott a világ gazdaság és a világtörténelem, hogy nincs az az eldugott zuga a világnak, amely kivonhatná magát a legtávolabb események kihatása alól. A technika nem kedvez a szeparatizmusnak. Régebben

el-el szakadt egy-egy nomád törzs az anyatörzstől, nekivágott a világnak és letelepedvén, pár évszázad után már külön nép volt, volt saját nyelve, ruházata, állami struktúrája. Ma ilyesmi elképzelhetetlen. Soha ilyen hasonló életmódja, ruhája nem volt még az egymástól legtávolabb fekvő népeknek, mint most és ez a tendencia könyörtelenül fokozódik, mert nem politikai, hanem technikai természetű. Ma még vitatható, hogy egy-egy kontinens vagy már az egész föld-e a természetes egység, de holnap már hiú ábrándozás lesz a földnél kisebb egységben gondolkozni. Nagyobb egységre pedig nincs kilátás, amíg a Marslakókkal meg nem ismerkedünk. Tehát már csak ezért is fordulóponton áll a világtörténelem: nem csak megismertük, hanem kapcsolatba is hoztuk már egymással az egész rendelkezésünkre álló területet, nem várható, hogy ez a kör tovább bővüljön. A meglévő terület koordinálása következik.

És ebben a korban, amikor látjuk, hogy a nagy vonal nem kedvez a népiség kifejlődésének, ebben a paradox korban kényszerítették a diaspora asszimilált zsidóságot arra, hogy újra zsidó nép legyen belőle. Nem mi akartuk, de vállalnunk kell minden Coué-izmus és felesleges metafizikai aláfestés nélkül. Elég ha valami szükséges, nem kell mindenáron bizonygatni, hogy önmagában is a legjobb dolog a világon. Ne feledjük, hogy a zsidó és keresztény vallás közötti különbség belátható időre még válaszfal lesz közöttünk és a keresztény népek között, még akkor is, ha a vallási kérdés sokat veszít aktualitásából. A háború után itt lesz Középeurópa és Keleteurópa zsidósága megfogyva, megtépve, kivérezve és csak a legkevesebb helyen lehet meg az az érzése, hogy itt biztonságban feloldódhat a gazdanépben. Laliét, hogy

addigra lecsillapodik az antiszemitizmus, de a zsidóság mégis bizalmatlan lesz: megint egyszer nem leszünk fázisban az idővel. De még inkább lehet, hogy az üldözés nem fog elülni és akkor a fortiori, összetömörít a balsors. Mindenképen úgy látszik, hogy ez a zsidóság legalább néhány generáción át inkább népnek kell, hogy érezze majd magát, mint érezte az elmúlt évszázadban.

Mindaz, amit az imént taglaltam, bizonyos fokig jóslat és mint ilyen, bizonytalan. Bárcsak tévednék és hamarabb jutnánk el ismét az európai népekkel való harmonikus együttéléshez. De nem győzőm hangsúlyozni, hogy csak jóslat és nem értékítélet: azt állítom, hogy olyan idők jönnek, melyben fokozottabban zsidó népnek fogjuk magunkat érezni, de egy pillanattig sem azt, hogy ez az érzés vagy bármilyen ebből következő magatartás ideális. Próbáljuk átgondolni egyszer, mit jelent in concreto a zsidó népiség hangsúlyozása. Két fő eset képzelhető el: vagy teljes jogú állampolgárok vagyunk valahol, vagy zsidó voltunk miatt nem vagyunk azok. A második eset trivális: amíg bármilyen közjogi, gazdasági vagy társadalmi megkülönböztetésnek vagyunk kitéve, addig ipso facto külön közösség vagyunk, kívülről kényszerítik ránk, hogy még akkor is népcsoportként viselkedjünk, ha nem akarnók. Az első lehetőség az, amely elvileg érdekes: ha szabad és teljes jogú polgárai vagyunk valamely nemzetnek, tartsunk-e ki változatlanul e mellett a nehezen definiálható valami mellett, amit zsidó népiségnek nevezünk.

Ezzel elérkeztünk a zsidó népiség sarkalatos kérdéséhez. Mindaz a probléma, amit az asszimilációról szóló fejezetben letárgyaltunk, tulajdonképpen erre az esetre vonatkozik; a kérdés az, hogy ha szabadok va-

gyunk és nem üldöznek bennünket, asszimilálódjunk-e vagy sem? A kérdésre az említett fejezetben igyekeztem megfelelni: nincs általános válasz, minden egyes kérdésben külön kell eldöntenünk, hogy a gazdanép vagy a mi szokásunkat tartjuk-e helyesebbnek és anynyira, de csak annyira kell asszimilálódnunk, amennyire azt helyesnek tartjuk. Hogy én hol vonnám meg az asszimiláció határát, azt szintén végigtárgyaltam: nem venném fel a keresztény vallást és nem hanyagolnám el idegenként a zsidó kultúrát annak ellenére sem, hogy azt az emberi kultúrának csak egy kivágásaként tudom elismerni.

Különösen nem tartanám helyesnek, ha politikai téren mi akarnánk válaszfalat emelni közibénk és egy minket befogadni akaró nemzet teste közé. Visszacsatolt országrészekből hozzánk jövő barátaink hozták magukkal Magyarországra azt a gondolatot, hogy a zsidóság ne kérjen és ne is fogadjon el teljes jogegyenlőséget a gazdanépektől, hanem tekintse magát nemzeti kisebbségnek, vállalja ezeknek kötelességeit, vállalja önként a háttérbe szorulást, de kapjon ennek fejében „kisebbségi jogokat“. Ezt a szerencsétlen fogalmat a párizskörnyéki békében kodifikálták, elsősorban azért, hogy az újonnan született kis szuverén államok nyilvánvaló sovinizmusának határt szabjanak. Valljuk be őszintén, hogy ez sehol sem sikerült és azt hiszem, hogy ezzel a módszerrel nem is sikerülhet. Remélem, hogy a „kisebbségi jogok“ kifejezése a politikai nyelv lomtárába fog kerülni. Az emberi ideál kétségkívül az állampolgárok jogegyenlősége, melyből csak bűnös egyéneket szabad kizárni. Senki sem lévén felelős más, bűnéért, teljesen jogosulatlan volna bármilyen jogmegszorítást egy népcsoportra kiterjeszteni. Kodifikálni, tehát nem a népcsoportok, hanem

az állampolgárok jogait kell. Mi volna a kisebbség joga? A szabad nyelvhasználat? A szabad iskola, ipar, kereskedelem, egyesülés? Ezek az egyén jogai! Minden kisebbségi törvény nélkül *valóban* megvannak Svájcban és az Egyesült Államokban; csak ott tipor-ták őket lábbal, ahol már előreláthatóan akkora volt a sovinizmus, hogy külön kisebbségi szerződésekbe kellett őket becikkelyezni! Talán a lokális önkormányzat volna még leginkább az a terrénum, ahol kisebbségi jogokhoz hasonló jogokról beszélhetnénk. Méltányos például, hogy ott, ahol számottevő, különböző nyelvű kisebbségek adópénzéből tartják fenn a közületeket, az iskolák, színházak nyelve, sőt esetleg a hivatalos nyelv is többnyelvű legyen. De már állások betöltésénél túlságosan sokat nem várnék tőle. Tegyük fel, hogy egy népes kisebbség úgy oszlik meg egy országrészben, hogy mindenütt közel eléri a többséget. Ha rossz a viszony a két csoport között, elképzelhető, hogy a többség végesvéig kiszorítja a tekintélyes kisebbséget a közhivatalokból és ennek csakugyan elejét lehet venni egy olyan kisebbségi statútummal, mely a közélet minden terén számarányának megfelelő részt juttat a kisebbségnek. Nem hiszem, hogy ez a helyes megoldás. Nem lehet minden állás betöltésénél komplikált arányossági számítások eredményére bízni, hogy ki jusson pozícióba. Utóvégre a rátermettség mégsem szorulhat teljesen háttérbe a népi arithmetika mellett. Ahol a többség olyan elszánt, hogy külön jogszabályi nélkül kisémmizné a kisebbséget, ott a külön jogszabály sem fog sokat segíteni, mert a hatalom a többségé lesz és az nem fog törődni a szerződésekkel. Példákat bőven vehetünk a két háború közötti úgynevezett béke korszakából. Azt hiszem, a nagyfokú helyi önkormányzat bőven ele-

gendő ahhoz, hogy ha nincs durva rosszakarat, igazságosan megoldja a kisebbségi kérdést: Hiszen a kisebbségeik nagyrészt aszerint maradnak meg helyi többséget jelentő zárt településükben, hogy mekkora szabadság vonzza őket ki belőlük. Ha kint is megvan a szabadságuk, jól van, ha pedig ott nem volna meg, egy helyi önkormányzat untig elég jogot biztosít nekünk. És ezt könnyebb és valamivel szokásosabb is megadni és megtartani, mint a kisebbségi jogokat.

Mi marad meg tehát egy szabad országban a népiségünkben? Ott, ahol nem élünk zárt településben, alig van valami a valláson kívül. Hiába hangoztatja a lelkes cionista fiatalság, hogy népi alapon áll, mihelyt visszanyerné állampolgári jogait kicsúszna ez az alap a lába alól. Ilyen korokban, — és remélem és hiszen, hogy ilyen korok meg fognak ismétlődni, — az aki igazán érzelmileg annyira a zsidó közösséghez tartozik, hogy más emberek között jól sem tudja magát érezni, csak annak élhet, hogy minél hamarabb kivándoroljon a szabad zsidó országba és ott szaporítsa a jól képzett országépítők számát. Ilyen érzésvilág képzelhető, sőt létezik is és ha ezt a gyakorlati következtetést vonja le belőle az illető, úgy következetesen és helyesen jár el. Természetes, hogy minél nagyobb az elnyomás, annál többen fognak így érezni és mennél tovább nyomtak el bennünket, annál több generációban marad élve ez az érzés. Valószínű tehát, hogy a háborút követő időben sok ilyen zsidó lesz Közép- és Kelet-európában és ezért hiszem szilárdul, hogy a cionizmus élő és viruló valóság marad. Az is biztos, hogy sokan elnyomás nélkül is olyan lelki vonzódással lesznek Erec Izrael iránt hogy máshol nem tudják magukat otthon érezni. Konstruktív megoldást ezek számára is

csak az alija* hozhat. Úgy látszik tehát, hogy a zsidó „népi“ alapnak csak annyiban van értelme, amennyiben egy közösség mintegy útban érzi magát a zsidó ország felé és csak azt az időt tölti még el a gáitban, ami technikailag feltétlenül szükséges. Ezeknek minden orsfcág átutazó állomás Erecen kívül és logikus, ha nem nagyon érdekli őket, hogy mennyire szabad emberek ezen az átutazó állomáson. Azt állítom tehát, hogy a zsidó népi élet és cionizmus szervesen összefüggnek egymással és csak a cionizmus adja meg a „népi alap“ létjogosultságát. Mert más nemzetbe béágyazva lehet ugyan népi életet élni., de ez nagyon másodlagos életmódkülönbséggé zsugorodik össze, ha az ország szabad és nincs nagy kulturális különbség népei között.

Nagyon szokásos, de nem könnyíti meg a „népi“ és az „asszimiláns“ zsidóság együttélését, ha könnyed orrfintorítással „világmegváltó, érzelgős idealistának“ nevezik azokat, akik nem csatlakoznak maradéktalanul a népi állásponthoz. Igaz, hogy az egyensúly helyreállítása érdekében máskor meg „rút materialistának“ bélyegzik ugyanezeket, amiért nem tudnak a népi idealizmus fennkölt régióiba emelkedni. Ma, amikor a különböző népi elméletek áldása már úgyszólván elöntötte a világot, nem tudom, nem kell-e jóval nagyobb és keményebb idealizmus ahhoz, hogy valaki rendületlenül kitartson a népek feletti humánium mellett; erkölcsi bátorság mindenesetre több kell hozzá, mert az illető nyugodt lehet, hogy semmilyen hatalmon levő népi táborban nem lesz népszerű és álláspontját biztosan nem tudja majd aprópénzre felvál-

* Alija = felmenetel. Palesztinába nem kivándorolt hanem „felmegy“ a zsidó.

tani. Ma könnyebb néphez tartozni, mint külön állni, egy elnyomott nép is valamilyen közösség és a tömegösztön még ezzel is beéri. — Nem azt akarom mondani, hogy ne vállaljuk a közösségeiket. Sőt, vállalunk kell a családot, a nemzetet, a népet, de nem hártalanul, hanem mindig szem előtt tartva, hogy eesek közbeneső állomások az egyén és az egész emberiség között. Az egyén bizonyos értelemben öncél, mert boldogságot, fájdalmat in ultima analisi csak az *egyén*. érez. Az egyéni kívánságoknak az emberek közötti összeegyeztetése az etika feladata és ma már elérkezünk, a világtörténelemnek arra az állomására, amelyen ezt az összeegyeztetést kisebb egység, mint az egész emberiség aligha fogja elérni. Ezt a végső célt, mely még mindig messze van ugyan, de mégis sokkal közelebb, mint volt a próféták korában, nem szabad szem elől tévesztenünk. És ha van nép, amelynek a legkevésbé szabad, úgy a zsidó az, mert volt bátorsága évezredek óta hirdetni éppen ezeket a felvilágosult és felvilágosulás felé haladó ígéket és Isten kiválasztott népének nevezni magát. Már pedig az elnevezéssel még nem sokra mentünk, úgy is kell viselkednünk, mintha azok volnánk. Noblesse oblige; a nemesség kötelez, mégpedig minden egyes generációt, mert csak így van létjogosultsága az ilyen öröklődő nemességnek.

Foglaljuk össze a mondottakat. Arra a kérdésre, vajjon nép-e a zsidóság vagy nem az, nem adhatunk egységes feleletet. Azt mondhatjuk, hogy itt és itt, ekkor és ekkor nép volt, míg amott vagy máskor már nem volt az. És gyakran volt olyan helyzetben, hogy már sokkal lazább kapocs tartotta össze, mint amilyen általában összetart egy egységes népet, de még össze-

tartotta valami utolsó közös vonás: többnyire a vallás, úgy legalább is a többségi vallás hiánya. Csak ezzel magyarázható meg például a magyar törvényhozásnak az a nézete, hogy még itt is „... minden más néptől elkülönült népcsoport...” lennénk, holott százszor jobban anyanyelvünknek tartjuk a magyar nyelvet mint sok olyan magyarországi nemzetiség, mely befolyást kíván gyakorolni és gyakorol is a nemzet életére. — Arra a másik kérdésre pedig, vajjon kívánatos-e, hogy a zsidók sajátos „népi” életmódot éljenek, „népi” tulajdonságokat ápoljanak akkor is, amikor nem saját hazájukban élnek, azt kell mondanunk, hogy önmagáért a „népiség”-ért nem kívánatos, hanem csak annyiban az, amennyiben a zsidó életmód és valamely tulajdonság a környező népeké felett áll.

Sokan azt fogják mondani, hogy ily módon könnyen veszendőbe mehet a zsidó nép, mint nép. Ha ez szép szerével történik, a szomszéd népekkel való békés együttélés folytán, úgy kívánatosnak is tartom, hogy megtörténjék, ámbár, mint mondtam, a kereszténységben óriási akadályát látom e folyamat végső lezárásának. Igaz ugyan, hogy a föld szegényebb lesz egy régi, érdekes színfolttal, de ez a kiegyenlítődés a természetes fejlődés iránya és sokkal több áldást hoz az emberiségre, mint amennyi gyönyörűséget és exotikumot jelent a sok különböző nép életben tartása. Az így veszendőbe ment különbségeket azzal pótolja majd egy boldogabb utókor, hogy az egyes embernek ad sokkal több módot egyéni tehetségének, érdeklődési körének és ízlésének kiélésére. — De ha nem szép szerével, hanem külső nyomásra fenyegeti pusztulás a zsidósá-

got akkor úgyis néppé tömöríti a közös üldöztetés és a közös balsors. Csak azt az egyet ne higyjük, hogy ez a néppé válás egymaga meg is menti a zsidóságot a veszélytől: ismétlem, a zsidó történelem azt mutatja, hogy sem a gettóban, sem az asszimilációban nem tudtuk tartósan elkerülni a véres csapásokat.

Cionizmus

„És Sámuel megmondá az Úrnak minden beszédeit a népnek, mely tőle királyt kért.

És monda: A királynak, aki uralkodni fog felettetek, ez lesz a hatalma: fiaitokat elveszi és szekér vezetőivé és lovasaivá teszi őket és szekere előtt futnak.

Leányaitokat pedig elviszi kenőcskészítőknek, szakácsnéknak és sütőknek.

Elveszi legjobb szántóföldeiteket, szőlőhegyeiteket és olajfás kertjeiteket és szolgálóinak adja ...

... És panaszkodni fogtok annak idején királyotok miatt, kit magatok választottatok, de az Úr nem fog meghallgatni akkor titeket.

A nép azonban nem akart Sámuel szavára hallgatni és mondanak: Nem, hanem király legyen felettünk.

És mi is úgy legyünk, mint a többi népek, hogy királyunk ítéljen minket is és előttünk járjon és vezesse a mi harcainkat.

És Sámuel meghallgatta a népnek minden szavát, megmondta azokat az Úrnak.

És monda az Úr Sámuelnek: Hallgass szavukra és adj nékik királyt.“

Sámuel I. 8. 10—22.

A történelem útja nagy (kerülőkkal vezetett a kőkorszakok emberétől napjainkig és nagy kerülőkkal vezet innen tovább. Lassanként és visszaesések közben bővült az ősi közösség, a család, egészen a mai nemzetekké, illetve világrészekké és valószínű, hogy ezeknek a mai egységeknek az egybeolvadása sem lesz minden visszaeséstől mentes, sima folyamat. — Ha ebből az egészen általános, százezer éveket összefoglaló szempontból nézzük a fejlődést, a cionizmus is ilyen visszaesés. De ez nem lekicsinylő értékítélet. A magas hegycsúcsokra sem nyílegyenesen szoktunk felmászni; sokszor messze elkanyarog az út, kisebb csúcsokon, majd ismét völgyeken, néha mocsarakon át halad és csak fokozatosan közelíti meg a célját. Az egyenes, meredek út sokszor járhatatlan volna és a cél érdekében a kerülőket is szívesen kell vállalni. Csak az volna a hiba, ha út közben megfeledkezne az ember céljáról. Nem elég, ha mindig jól a lába elé néz, hogy meg ne botoljon, hanem közbe-közbe fel kell néznie a távolban fénylő csúcsra is, hogy végleg el ne tévedjen és majd egyszer, sokára, mégis oda érjen és élvezze a fényt, a tiszta levegőt és szabadságot.

Így kell tudomásul vennünk, hogy a világ még nem érett meg arra, hogy minden nép összekeverve békésen megférjen egymással és hogy a népek összeolvadása már megkezdődött ugyan, de még aránylag keveset haladt. A farkas és a bárány még nem legegészik békésen egymás mellett és a gyengébbnek joga van hozzá, hogy olyan helyet keressen magának, ahol aránylag biztonságban élhet. De már most, úgyszólván, mielőtt hozzákezdünk, hogy a zsidóság nagy részét visszavezessük régi otthonába, jó lesz nyitott szemmel körülnéznünk, jó lesz kíméletlen őszinteséggel előre tisztázni, hogy milyen elvi és gyakorlati hát-

rányokkal jár egy új ország alapítása. Mérleget kell készítenünk a várható eredményről és csak akkor szabad hozzákezdenünk a munkához, ha azt hisszük, hogy több áldás fakad majd belőle, mint amennyi kárt és veszedelmet rejt magában. Azt hiszem, hogy így lesz és ezért cionistának vallom magamat. Nem aszal a zsidó népiséget ködös glóriába vonó hurrá-cionizmussal, mely a mai korszellemtől hajtva elveszíti szeme elől a hegy csúcsán fénylő humánumot, hanem azzal a reális tekintettel, amellyel Sámuel próféta belenyugodott, hogy az akkori kor követelményeként Izrael királyt válasszon magának. — De ha elvégeztük a mérlegelést, ugyanolyan határozottan kell elindulnunk a szükségesnek tartott kerülő úton, mintha a legáhíttottabb egyenes út nyílt volna meg előttünk.

A népiségről szólva megemlítettük, hogy elég szép számmal van olyan zsidó, aki sokkal szívesebben élne egy zsidó országban, mint bárhol másutt. A történelemnek több ezer éves mostohaságát tesszük jóvá, ha ezeknek módot adunk rá, hogy ezt a zsidó országot felépítsék maguknak. Jobb lesz nekik és jobb lesz azoknak a gazdanépeknek is, akik nem szívesen látták őket maguk között. És jobb lesz azoknak a zsidóknak *ia*, akik szívesen asszimilálnának mindenben, ami a valláson kívül esik: kevesebb zsidó marad az országukban, ami már önmagában is enyhíti a zsidókérdést és éppen azok mennek el, akik nem szívesen asszimiláltak, s ezzel kihangsúlyozták azt, ami zsidót és nemzsidót elválaszt egymástól. De még egy hategória számára fontos, hogy legyen egy zsidó ország. Annak is, aki bár szívesen asszimilálna, de akit a fel-fel lángoló antiszemitizmus időnként kitaszít a világba, akinek munkáját, kenyerét, sőt gyakran az életét is bizonytalanná teszi. Tudjuk, hogy a diaspora kétezer

évében hányszor lángolt fel ez az üldözés és nem elég megnyugtató, ha azt válaszoljuk rá, hogy íme ennek ellenére isi fennmaradt a zsidóság. Mennyi szenvedést kerülhettek volna el őseink, ha egy életerős zsidó ország nyújtotta volna ki felénk karját a veszély órájában és ha a végveszély esetén be tudta volna fogadni őket! Ezeknek a menekülőknak meg kell, hogy bocsássa a zsidó ország azt, hogy nem a maguk jószántából Ikernek bebocsájtást. Látjuk, mennyire meg is bocsájtja az utolsó tíz évben. Sokszor bizony még azt is elnézi, ha régebben nem csak nem kívánczolt oda a menekülő, hanem közönyösen szemlélte mások építő munkáját „sőt gyakran hibáztatta és akadályozta azt. Jó volna, ha a jövőben ezeknek a közönyös, főt Palesztina ellenes zsidóknak a tábora egyre szűkebbre szorulna.

Senki sem állítja, hogy könnyű dolog országot építeni a kősvatagba. Mert ez lett a „tejjel és mézzel folyó“ Kánaánból az évezredes rablógazdálkodás; alatt. De az sem könnyű élet, ha a galuiban minden untalan rideg kőfalként mered az ember elébe a szó: „Nem szabad! Zsidó vagy!“ Van aki hosszabb, van aki rövidebb ideig bírja ezt ki: egyik se tegyen szemrehányást a másiknak miatta. Minden üldöző korszak után kifáradtan és elszigetelve maradt magára a zsidóság, többnyire a gettó falai között próbált magának meszereségesen póthazát teremteni, ahol legalább részben a saját akarata szerint élhetett. De csak kis részben, nyomta a külső világ számtalan tilalma, és nyomta az a fokozott belső fegyelem, amely egyedül volt képes ezt a furcsa haza-pótlékot életben tartani. Most új lehetőség nyílik azok számára, akiket agyonfárasztott a gálut: van rá reményük, hogy egy szabad zsidó országba jussanak. Még nem egészen szabad az ország,

tudjuk. És csak kis része alijázhat az alijáért epedőknek. De aki kijutott, az egészen új légkörbe kerül; mint Danzig Hillél egy érdekes tanulmányában mondja: kint elfelejti, hogy zsidó. A zsidósága kint ugyanolyan természetes lett, mint bármely más nemzet fiának a saját nemzetisége. Hiszen ez általában nem okoz problémát! Csak nekünk, zsidóknak kell minden untalan arra gondolnunk, hogy azok vagyunk, mert mielőtt bármibe kezdenénk, azt kell kérdeznünk magunkban, teheti-e ezt vagy amazt egy zsidó is? Csak nekünk mondják állandóan a szemünkbe, hogy zsidók vagyunk. Ez önmagában persze legkevésbé sem sértő, a sértő szándék ellenére sem, de az ehhez fűződő kivételes bánásmód már az. — Eree Izraelben minden emberi problémánk meg lesz, némely a településsel járó probléma az átlagosnál súlyosabb mértékben. De zsidókérdés nem lesz. Úgy fogunk élni, mint egy szabad, keményen dolgozó, bátor és büszke nép, a behúzott vállunk ki fog egyenesedni, mert nem kell attól félnünk, hogy bármely utcasarkon túl az összeverődött tömeg rajtunk fogja kiélni primitív ösztöneit. Ez nem jóslat; egy kisszámú, de egészséges erégi generáció képében ez már mind élő valóság. Egyelőre nehéz sorban, de emberhez méltóan, megbúvás nélkül élhetnek. Hány zsidó tehetség vész el a gálutban, mert a legn&gyob erőfeszítés után is zárva találja a tovább vezető utat! Vagy hány zsidó tehetség őrlődik fel annyira a szinte reménytelen küzdelemben, hogy mire módja volna dolgozni, már kiadta erejét! Nem mondom, ennek az állandó kényszerű erőfeszítésnek megvolt az előnye is; nem kényelmeskedtünk el, a többieknél mindig jobban kellett tanulnunk, jobban kellett igyekeznünk, hogy elérjünk valamit és azt hiszem nagyrészt ez magyarázza meg, hogy számarányunkhoz

képest csakugyan sokat elértünk. Ez a kényszerűség táplálta nagyrészt a vállalkozó kedvünket és ez fejlesztett ki olyan tulajdonságokat bennünk, amelyekért azután a környező világ időnként meg is bocsájtotta, hogy zsidók vagyunk. A nyomással együtt ez is vissza fog fejlődni Erecben, alighanem ez lesz az egyik ára a szabadságunknak. Az ereci zsidóság élete nagyjából hasonlóan alakul, mint a többi hasonló kultúrfokon lévő, tehetséges népeké; nem lesz semmi, ami csak azért, mert zsidók vagyunk, különleges teljesítményekre sarkaljon. Reméljük azonban, hogy az országépítés évtizedeiben még túlél majd bennünk ez a túlfeszített erőlködés és sok kezdeti nehézséget segít majd áthidalni.

A háború után közel hétmillió zsidó lesz testben lélekben megtapasva, anyagilag tönkretéve Európa legexponáltabb részein. Tegyük fel, hogy nekiláthatnának, hogy existenciájukat újból felépítsék. Akkor is annyira előlről kell majd kezdeni mindent, olyan rettenetesen nehéz munka vár rájuk, — sok nemzsidóra nemkülönben, — hogy már nem volna több munka, ha Erecben saját országuk felépítésére fordítanák erejüket. Hétmillió persze nem mehet Erecbe. De egymillió, az egész tömeg legéletrevalóbb, legerősebb akaratú tizenöt százaléka, az kimehet egy évtized alatt. És mennél többen vannak kint, annál nagyobb számban jöhetnek majd utánuk a következők, mert csak egy technikailag haladottabb ország képes sok bevándorlót befogadni. Transjordánia nélkül még jó három millió ember elfér az országban és komoly remény van rá, hogy ha ezt elértük, az egész gyéren lakott Transjordánia is megnyílik előttünk.

A semmiből alakuló országnak van egy nagy előnye is: hiányzik benne a tradíció. Sok mindent, amit a

többi országban jó volna megváltoztatni, de a tehetetlenség ereje miatt alig lehet, Ereben már rögtön a mai kor szükségletének megfelelően kezdhetünk el. Áll ez elsősorban a szociális berendezkedésre, de az útépitésen keresztül a házak és falvaik tervéig mindenre, ami felépül. Amerikában, mikor felépítették, hasonló volt a helyzet. Attól azonban, hogy a tradíciók hiánya sivárrá tenné az életet, igazán nem kell félni a zsidók görcsösen ápolott vallási és történeti tradíciói mellett. A dolog természete szerint nem egységes terv alapján, hanem tapogatózva, kísérletezve épül fel az ilyen heterogén és aránylag kötetlen társadalom. És ez azt hiszem, a legjobb, amit tehet, mert például nagyon kevésbé tudjuk, melyik gazdasági rendszer működik aránylag a legsimábban a mai termelési viszonyok és szociális kívánalmak mellett és alig lehet majd mást csinálni, mint óvatosan kikísérletezni ezt a kérdést. Nagyban („new deal“) is ez történik körülöttünk; talán kevésbé veszélyes, ha a kísérleteket aránylag kis gazdasági egységekkel végezzük. Világos, hogy a világgazdaság ma jobban összeforrott, mint valaha és egészen kicsiben sem függetlenítheti magát tőle egy közösség sem. Egyes rendszereket mégis ki lehet azonban próbálni. Palesztina sok Száz telepén ez történik ma is: a szabad magángazdaságtól a legkollektívabban együttműködő vagyonszösségig ott találjuk úgyszólván mind az elképzelhető gazdasági rendszert.

Persze ez a sokszínű kép nem mindenütt a legharmonikusabb, de ez alig lehetne másképpen. A világ minden tájáról érkeztek ide zsidók, különböző kultúrát, technikát, civilizációt hoztak magukkal. Egy részük orthodox, a másik vallástalan. Generációkra lesz szükség, amíg ezek annyira „asszimilálódnak“ egy-

máshoz, hogy az ország heterogén jellege visszafejlődjék. A harmóniát talán a különböző politikai ill. gazdasági rendszerek felesküdt hívei zavarják meg legjobban; az imént említett jótékony kísérletezésnek ez a sokat bírált és fájlalt nagy árnyoldala. Emberileg érthető persze, ha azok, akik elég fanatikusak hozzá, hogy egy egész új társadalmi formát próbáljanak ki a saját életükkel, — és nem mindig könnyű ez a forma, — türelmetlenné válnak és más megoldásnak még a lehetőségét is kérdőbe vonják. Talán nem lehet a tett embereitől annyi szkepticizmust kívánni, hogy miközben az életüket feltették egy kártyára, lehetségesnek tartásuk, hogy a tét a hibás. Pedig kísérletről van szó és jó volna, ha fel tudnák venni a kísérleti tudományok szkeptikus szemléletét: minden kísérlet egy lépés a sötétbe és vagy előre visz vagy azt mutatja meg, hogy hová nem volt jó lépni. A „pártok“ nem így látják, ők többé-kevésbé hiszik, hogy ettek a mindentudást fájának gyümölcséből és kezükben van az egyedül üdvözítő rendszer. Ezért még gyerek korában, — még az alija előtt is, — kezükbe veszik a jövő pártbíráit és „nevelik“ őket. Tévedés ne essék, nagyon sok szempontból komolyan, fáradsággal és önzetlennel nevelik. De a pártdogmákat legszívesebben az anyatejjel szívatnák fel az új nemzedékbe, hogy még álmában se jusson valaha az eszébe, hogy másként is lehetne élni. Azt hiszem, magától értetődik, hogy ez a dogmatikus elkülönülés súlyos összeütközésekre kell hogy vezessen. Hiszen olyan részletkérdésekben is különválnak a pártok, vajjon célszerűbb-e egy mezőgazdasági telepet meghatározott számú telepessel fenntartani, vagy megengedhető-e, hogy ez a szám a körülményekhez mérten megváltozzék! A különböző osztályokból kikerült bevándorlók között a gazdasági

osztályharc is elég kíméletlenné szokott fejlődni, de ebben nem nagyon különbözünk a legtöbb országtól. Erecben csak azért látszik hevesebbnek ez az ellentét, mert sok nagy birodalomban ma már győzött az egyik vagy másik osztály, az egyik vagy másik felfogás, míg itt még aránylag szabadon marcangolja egymást. Kétségtelen, hogy a széthúzás nagy veszedelmeket rejt magában. Különösen az építőmunka elején mindig fokozott összetartás kell egy közösségben, ha azt akarjuk, hogy a munka sikerre vezessen. Mégis jobban félnék attól az elnyomástól, amely egyedül tudná csak megrendszabályozni ezt a sokszínű és csak túlzással teli pártoskodást, mint magától a pártoskodástól. A nemrég elhunyt Ruthenberg, Erec egyik kimagasló vállalkozó és építő egyénisége nagyon hajlott az erőszakos egységesítés felé. Szerencsére nem tudta keresztülvinni. És szerencsére még egyik párt sem volt olyan erős, hogy el tudta volna nyomni a többieket. Azt remélem, hogy ez a labilis egyensúly fennmarad addig, amíg az idő és a tapasztalatok meghozzák a lehangadást és ezek a most fájó tünetek mint múltó gyermekbetegségek mennek majd át Erec legújabb történetébe. „Wenn sich der Most noch so absurd gebärdet ...“ — Hátha mégis remek bor lesz belőle?

Azonban jó tisztán felismerni, hogy mi a túlzás és mi nem az. Nem szabadna megengedni, hogy pártok monopolizálják a gyermeknevelést. Elég könnyű volna arról gondoskodni, hogy a fiatalság egy-két évet vándorúton töltsön az országban és e közben a legkülönbözőbb rendszerű életmódokkal megismerkedjék. Hiszen csak így alakulhat majd ki egy tapasztalati, nem dogmatikus közvélemény és a vándorúton szerzett személyes kapcsolatok nagyban enyhítenék az egymással szemben álló táborok közötti viszonyt. —

A munkaadó és a munkásszervezetek monopolisztikus hatalma és egymás ellen vívott harca persze világjelenség és a kis Palesztina már akkor is büszke lehetne ha csak egy kevéssel is közelebb jutna ennek az ellentétnek a konstruktív megoldásához. Nem valószínű azonban, hogy a sors meg fogja óvni az országot a szociális kérdések bonyolult bajaitól; egy leszünk a sok ország között, amelyek mind ezen a kérdésen rágódnak.

Maga a pártoskodás azért olyan kíméletlen Erecbeai, mert a demokrata rendszerek közül ott a legtúlzottabb pártidiktatúrát honosították meg. A demokrácia ezen az úton világszerte ellentmondásba jutott eredeti praemissáival és e pillanatban már el is veszi érte a történelem súlyos büntetését. Ugyanis a demokrácia eddig még meg nem valósult feltétele az lett volna, hogy az emberek gondolkozók, bizonyos fokig igazságszeretők és ezért megfelelő érveléssel meg lehet őket győzni még saját érdekük ellen is. Csak az ilyen emberek véleményének a többsége volna alkalmas arra, hogy a közügyek helyes intézését előmozdítsa. Ezzel szemben kifejlődtek a politikai pártok és ezek többnyire nem a közös meggyőződésű, hanem a közös érdekű embereket fogták össze. Meggyőződésről, igazságról egyre kevesebb szó esett és a pártok elég hatalmasak lettek ahhoz, hogy saját hatáskörükben jutalmazni és büntetni is tudták engedelmes vagy renitens híveiket. Kifejlődött a bürokrácia egyik veszedelmes alfaja, a párttisztviselők uralma. És megszületett a demokrácia sírfelirata gyanánt egy rövid szó: a pártfegyelem. Nem az egyes emberek lelkiismerete, hanem a pártharcok machinációja döntötte el, hogy kinek hogyan kell szavaznia. Az eredményt látjuk. — Erecnek ma még nincs országgyűlése és ezért

nem vált még olyan végzetessé ez az abszurd rendszer, mint amilyenné válhatott volna. Nagyon fontos volna, hogy még mielőtt országgyűlést alakítunk, eltávolodjunk a pártfegyelem korlátolt világától és gondolkozó, szabadon és becsületesen mérlegelő emberek igyekezzünk lenni.

Végső, és remélhetőleg már nem távoli célunk természetesen az kell hogy legyen, hogy az ország szuverénvé váljék. Annyira szuverénvé, mint amennyire ez ezentúl egyáltalában megengedhető lesz egy ország számára; mert hogy így vagy úgy, de hogy a korlátian nemzeti szuverenitás végső évtizedeit éli, az azt hiszem nem szorul bizonyításra.

És ezzel kapcsolatban szembe kell néznünk a Palesztina ellenes zsidóság egyik fő kifogásával és az ország egyik legnagyobb problémájával az arab kérdésel. A mai Palesztina gyéren lakott ugyan, de nem üres terület, körülbelül egymillió arab él rajta. A kint élő zsidók száma pontos statisztikai adatok híján 700.000-re tehető; egyelőre kisebbségben jvagyunk, Miután üres terület sehol a lakható világon nem állott rendelkezésünkre, a jövendő zsidó ország mai lakóival való megegyezés nehézségeit sehol sem tudtuk volna elkerülni. A kérdés gazdasági oldala sokkal egyszerűbb, mint a pszichológiai része. Tekintve, hogy először a történelemben nem fegyverrel, hanem békés úton, pénzért vásárolt magánlak országot egy nép, az arabokat semmilyen gazdasági igazságtalanság nem éri. Csak az az arab adja el nekünk a földjét, amelyik akarja és úgy érzi, hogy a vételár megéri az eladást. És még hozzá milyen földet! A zsidó telepes két keze munkájával teremti úgyszólván meg a termőföldet a pénzért vett sivatagon. A hontalan zsidóság földéhségét ez a kis ország kénytelen kielégíteni és

így a föld ára legalább tízszeresére, gyakran húszszorosára és városok közelében több mint százszorosára emelkedett annak, amit a zsidó bevándorlás előtt megért. Ez az jelenti, hogy az eddig egész primitíven, külterjesen gazdálkodó arab áttérhet a belterjes mezőgazdaságra, ha földjének egy részét eladta, sőt az ország szépen meginduló iparosodásába is bekapcsolódhat a földet vevő zsidóság pénzén. Aki pedig ragaszkodik az ősi primitív földműveléshez az itt kapott pénzért bármelyik szomszédos arab államban legalább tízszer akkora földet vehet magának, mint amekkorája volt. A szomszéd államokba való költözés korántsem olyan injuria az arabokra, mint ahogy azt az anctieionisták be szeretnék állítani. Ne feledjük, hogy 1918-ig nem volt külön Palesztina, hanem az egész arab terület a török birodalomhoz tartozott. Faji arab nacionalizmus volt tehát, de helyi, palesztinai nacionalizmus nem. Ha annak idején egy arab eladta a földjét Palesztinában, hogy Arábia egy másik részén települjön le, az nem volt számára nagyobb lelki megrázkódtatás, mintha valaki a Dunántúlról a Tiszántúrra költözik. A zsidó bevándorlás most sem kér tőle többet, csak azt teszi lehetővé számára, hogy új lakóhelyén az eddiginél sokkal gazdagabban rendezkedjék be. De ezt sem kéri feltétlenül: ám maradjanak ott az arabok és szövődjenek össze az erős fejlődésnek induló ország gazdasági életével.

E mellett felmérhetetlen az a kulturális és civilizatórikus haladás, amit a zsidó bevándorlás az arabok számára nyújt. Az arab gyermekhalandóság kis törtrészére esett vissza már ma is a húsz év előttinek, az arabok tömegesen keresik fel a zsidó kórházakat, összehasonlíthatatlanul többet keresnek és ezért magasabb színvonalon élnek, mint annak előtte. A gazda-

sági jólét egy bizonyos foka nem elégséges, de mindenestre szükséges feltétele a kultúra haladásának és az arab iskolák fejlődését követve csakugyan megállapíthatjuk, hogy ez a kulturális haladás most nem fog elmaradni. Elég, ha visszagondolunk a spanyolországi arab-zsidó együttműködésre és megállapíthatjuk, a két nép jól megfér egymással a múltban és őszintén remélhetjük, hogy a jövőben is jól megfér majd egymással. — A kezdet sok okból nehéz. Egy feudális, túlnyomóan koldusszegény, nagyrészt iskolázatlan nép kerül érintkezésbe a már önmagában is heterogén, de többnyire magas szociális és kultúrfokon álló bevándorlókkal. El fog tartani egy ideig, amíg az Ereci arab társadalom is átmegy a megfelelő szociális átrétegződésen és társa lehet a modern állam zsidó polgárainak. De semmi kétségünk nem lehet, hogy ez bekövetkezik és ha bekövetkezett, az arabok sokat nyertek általa.

Teljesen megváltozik a helyzet, ha a féktelen sovíniszta és antiszemita izgatás Erecben is felüti a fejét, mint ahogy a harmincas évek folyamán átmenetileg fel Ls ütötte. Akkor hiába nyújtunk bármilyen testi-lelki előnyt az ereci araboknak, hiába segítjük az arab fellahot a feudális földesúr elleni harcában, hiába gondozzuk a gyereket: aki gyűlölni akar, jaz nem cseréli fel ezt az élvezetet semmi más-sal a földön. Vakság volna' azt mondani, hogy ez az állapot nem ismétlődhetik meg újból. Mégis valami kevéssel jobb helyzetben leszünk ott, mint a galut antiszemita országaiban. Számarányunk nagyobb, mint máshol és állandóan nő. Mi képviseljük ott a modern technikát és társadalmat és így számarányunknál is jóval nagyobb a hatalmunk. Ha csak az arab világ tekintélyes része nem egyesülne kívülről,

hogy megtörje a zsidó országot, nehezen bár, de tartaniok pozícióikat egy újabb viszályban is, mint ahogy az eddigiekben megtartottuk. E mellett számolnunk kell vele, hogy a gyűlölet nagyon mély, primár lelki adottság ugyan, de nem az egyedüli — hála Istennek. Az elmúlt zavargások is elsősorban annak köszönhetik hosszú életüket, hogy kívülről, világpolitikai okokból pénzelték és izgatták az arabokat és alighogy elült az izgatás, szinte meglepő gyorsasággal sietett az arab nép is, hogy helyreállítsa velünk a gazdasági és kulturális békét. A viszálykodás őket is érzékenyen sújtotta, valószínűen érzékenyebben, mint az autárkiára jobban berendezett zsidóságot. Könnyelműség volna jóslásba bocsátkozni az arab-zsidó viszony jövőjéről. Csak annyit mondhatunk, hogy a békés megoldás lehetséges és mindkét fél szempontjából nagyon kívánatos. A tragikus fordulat valószínűsége pedig legalább is nem nagyobb Erecben, mint a galut bármelyik országában és ezért az arab kérdést nem tekinthetjük a cionizmus döntő akadályának.

Nem hagyhatjuk egészen említés nélkül a zsidó-mohammedán-keresztény együttélésnek egy tragikomikus következményét, az ereci weekendet. Péntek a muzulmánok ünnepe, Szombat a zsidóké, Vasárnap a keresztényeké. Ez practice azt jelenti, hogy az élet nagy része a hét három napján megbénul; ezt a luxust egy sokkal gazdagabb ország sem engedhetné meg magának. De hát ez a következménye, ha a vallási vakbúzgóság minden egyebet legyőz.

Még súlyosabbá válik az analóg írásprobléma. Három külön betűrendszerről jóval több, mint három nyelvet írnak ebben a csöpp kis országban. Az ember a fejéhez kap, hogy nem a zsidó nép volt-e az, amely a Bábel tornyának legendájában világosan Isten átká-

nak tüntette fel a nyelvek szétválását. Semmilyen technikai akadályja nincs annak, hogy a héber ábécé betűit egyértelműen helyettesítsék a latin ábécével. Minden egyes betű megfelelné egy latin betűnek és a két hangtalan mássalhangzót például nyugodtan jelölhetnénk az x és y-al. Semmi nem változna meg a nyelv strukturájában, ugyanúgy három mássalhangzó jellemezné a szavak tövét, mint most. Csak eggyel kevesebb lenne, ami elválaszt a többi világtól, eggyel kevesebb koloncot cipelnénk a nyakunkon a történelem útján. Mennyi energiába kerül, míg egy gyerek három írást tanul meg egy helyett! Ha semmi mást nem tőinál e helyett, csak többet játszik, már az is bőven megéri a cserét. Le kell számolni a múlt kísértéseivel; amilyen természetes volt, hogy a világ különböző pontjain különböző írások keletkeztek annak idején és hogy ezek az írások más-más helyen másképp fejlődtek tovább, ugyanolyan természetes, hogy a képtávírás korában csak a legcélszerűbb írás maradhat életben. Komoly nehézséget ez csak a kínai írásnál okozna, mert az ő jelek nem hangokat, hanem fogalmakat ábrázolnak. De mi seperjünk a saját ajtónk előtt; komoly szégyennek érzem a kulturált zsidó történelem lapjain, hogy nem tudtuk Kemál pasa példáját követni és homályos népi jelszavaktól vezérelve ekkora tehertétellel kezdtünk neki az új életnek. Érdekes megemlíteni, hogy Németországban a legutóbbi éveikben népi okból megpróbálták a gót írás felelevenítését, de ott is győzött a józanság és teljesen szakítottak; ezzel az anakronizmussal.

Ugyanilyen szomorúnak, de valamivel érthetőbbnek érzem a nyelv kérdését. Egyenesen vétek az élő nyelvek számát szaporítani, amikor a bábeli átok amúgy is talán a legbővebb forrása a népek közötti

idegenkedésnek. Persze meg kellett állapodni valamilyen nyelvben, amikor megkezdődött az ereci építés. Szinté le sem merem írni, hogy az eszére olyan büszke zsidóságtól talán azt is elvárhattuk volna, hogy nyugodtan elfogadja valamilyen világnyelvet országa számára. De ha erre már nem tellett, legalább tartották volna meg azt a nyelvüket, amelyen a világ zsidóságának jelentékeny része és az Erecbe vándorlók többsége amúgy is beszélt, a jiddist. De nem, újra fel kellett támasztani vallásunk nyelvét, hozzá kellett igazítani a mai élet kívánalmaihoz és egy nagy kerülővel többet ítészünk meg, áldozatul hozzuk ezt is a népi buzgalom oltárán. Az áldozat nagy, de már a történelemé. Nem szabad fellázadni ellene bele kell törődni, hogy egy-egyel több hibát követtünk el és ennyivel több munka lesz majd egy távoli boldogabb jövőben újra áttanulni valamilyen világnyelvre. Hiszen igaz az, hogy a nyelvnek szelleme van, amit a betűkről nem állíthatnánk. Ezért kell sokkal enyhébben megítélni a héber nyelv felújítását, mint a héber írásét. A nyelvben összegyűlik sok minden, ami egy nép gondolkozásmódjára, logikájára, érzelmére jellemző és amit gyakran nagyon nehéz más nyelvek szavaival visszaadni. Ne vitassuk el, hogy a nyelvek kiveszése szegényíteni fogja az emberi kifejezésmód skáláját; csak ne tévesszük szem elől hogy milyen óriási mértékben csökkenti majd a népek közötti bizalmatlan feszültséget és mennyire összeforrasztja majd a lakott világot. Én ast hiszem, hogy mindez bőven felér azzal a kis elszegényedéssel, amit a különálló nyelvek feloldása okozna. De azok a zsidók, akik Erecet a vérükkel felépítették, ezen a nyelven akartak beszélni és ehhez joguk volt. Lesz újra nyelvünk, hogy „mi is úgy legyünk, mint a többi népek ...“ Az alijázó zsidó sokban lemond a

kiválasztottságról, beéri ha olyan, mint a többi népek; legyen neki az ő akaratára szerint. Aki pedig később aljázik, tekintse ugyanolyan természetesnek hogy megtanul héberül, mint ahogy spanyolul is szó nélkül megtanulna, ha a sors keze véletlenül Chilébe vagy Argentínába vezetné.

Maga az ereci település technikailag a nyugati népek gyarmatosító tevékenységére emlékeztet. Egy magas kultúrfokon álló, tőkével valamennyire ellátott nép a sivatag és a mocsarak kellős közepén verekszik a természettel, hogy hazát szerezzen magának. A sivatag és az ember harcának egy részét vívjuk. Ez a harc az elmúlt két-háromezer évben a sivatag hatalmas előnyomulására; vezetett. A félig vad nomádok egyszerűen odébb álltak, ha valahol tönkretették a földet, osak a legújabb korban eszmélt rá a tudomány, hogy milyen katasztrófa fenyeget. Most látjuk csak, hogy a fellazított földet miként mossa le az évszázados eső a magasabb helyekről, hogy lassan hömpölygő folyókból létrejaja a síkságra és mocsárral áraszsa el azt. Nincs ami összetartsa többé a humust, sivatag vagy kopár szikla marad mögötte. Az erdőirtás is kiveszi a maga részét a pusztító munkából: felszabadulnak a szelek és eteeprik, amit a víz netalán a helyén hagyott Az Ejgyesült Államokban óriási területet rabol el évről-évre a sivatag; nagyon későn ismertük fel a veszedelmet. De végre felismertük és már kezdjük tudni, hogy mi az orvosság. Megtanuljuk, hogyan kell visszahódítani a földet az emberi számára és büszkévé tehet az a tudat, hogy miközben Erec kősvatagjait és mocsaitait meghódítjuk, egy feladaton dolgozunk a népek hosszú sorával, akik az öreg föld más és más pontján ugyanezt teszik. Nem hiába talál megnyugvást a vak, sírja szélén álló Faust először hányatott életében, ami-

kor azt hiszi, hogy termőföldet szerez vissza az emberiségnek:

„Eröffn' ich Räume vielen Millionen
 nicht sicher zwar, doch tätig frei zu wohnen.
 Grün das Gefielde, fruchubar; Mensch und Herde
 sogleich behaglich auf der neusten Erde...
 . . . Es kann die Spur von meinen Erdentagen
 Nicht in Aonen untergehn.
 Im Vorgefühl von soichen hohen Glück
 Geniess ich jetzt den höchsten Augenblick.“

Semmi szín alatt nem szabad lebecsülnünk tehát ezt a keserves földmunkát, amellyel az erעי mezőgazdaság alapját építi fel egy életerős, fiatal halucnemzedék. De nem szabad túlságosan nagy, szinte metafizikai jelentőséget tulajdonítani a paraszti életformának. Ez a paraszt-rajongás megint a mai kornak egy viszásga; mintegy ezt a rajongást adják kárpótlásul az évszázadokon át agyondolgozott, korán öregvő, primitív fokra szorult parasztságnak. Ideált csinálnak belőle, ahelyett, hogy őt magát jobb sorsba igyekeznének emelni. Megint azt kell mondanunk, hogy elég, ha a földmunka feltétlenül szükséges, tudomásul fogjuk venni, hogy el kell végezni anélkül, hogy ezt a munkát minden más munka fölébe helyeznők. Sőt, ez a kemény, a természet csapásainak leginkább kitett munka aránylag gyakran maradivá teszi a parasztot és ezen keresztül visszatartja egész országok fejlődését. Minden lehetőt el kell követni, hogy a parasztság is élvezze a technika áldásait és módját ejthesse, hogy nehéz munkája közben többet pihenve ráérjen az élet örömeire és a szellemi továbbképzésre. Gyakran ütközik össze a technika a primitív paraszt életformájával és

a reakció szentimentalizmusa ilyenkor az utóbbi mellett tör lándzsát. Nagyon hibásan; legkevesbé a parasztnak használnak vele, ha nem engedik meg, hogy a mai kor nyújtotta lehetőségek szerint úgy alakítsa át életét, amint azt például Dániában meg is tette és ezzel országának is csak hasznára vált. Ereben és a galuti cionista propagandában is úgy vélem kissé elhatalmasodik sa földimádat és nem ártana, ha ezt a kérdést időnként objektívebb megvilágításba próbálnók helyezni.

Egy nemrég alakult mezőgazdasági telep élete szükségképpen csak primitív lehet. Adózzunk elismeréssel azoknak, akik ezt az életet vállalják, de ne istenítsük ezt az életet. Minél hamarabb át kell majd hidalni a mezőgazdasági és az ipari munkás életszínvonal közötti különbséget és ha idejében hozzákezdünk még az elsők között lehetünk azok között az országok között, ahol ez sikerül. Semmiképpen nem szabad Ereben háttérbe szorulni, az ipari termelésnek. Gazdagságot csak az ipar adhat egy országnak és a mezőgazdasági technika gépesítése folytán aránylag egyre kevesebb emberre lesz szükség a mezőgazdaságban, ha majd egyszer a föld meghódítása végéhez közeledik. Földrajzi fekvésénél fogva Erec Izrael lehet az az ország, ahonnan a közel-kelet iparosodása kiindul és amíg ez az iparosodás egyenletesen elterjed a környező országokban sok évtized is eltelhet. Addig Erec lesz az ipari és kereskedelmi középpontja ennek: a ma még elmaradt technikájú vidéknek és az ezzel járó előnyök nagyban megkönnyíthetik országunk felépítését— Elég veszélyt vállalunk magunkra azzal, hogy megint oda akarunk telepedni „a világ országútjára“, ahogy Wells mondja rólunk. Három kontinens Határán, a suezi csatorna és a mossuli olajföldek közvetlen

közelében ma is ott leszünk a világpolitika ütközőpontján, mint ahogy ott voltunk Babylon és Egyiptom, Róma és India között. Wells szerint nem jó és nem könnyű dolog egy forgalmas országútra leülni. Ha meggondoljuk, talán ez a földrajzi fekvés okozta eddigi galutjaink vég nélküli sorozatát. De ha már vállaltuk ezt a veszélyt, hát használjuk is ki azt az előnyt, amit ez a veszélyes fekvés nyújthat nekünk. Legyünk összekötő kapocs! a nyugat és kelet kultúrája és kereskedelme között, legyünk azok, akik megismertetik ezt a világtájat az új szociális életformákkal és a *modern* technikával.

Ezzel kapcsolatban nem térhetünk ki egy nagyon gyakran hangoztatott anticionista kérdés elől. Miért éppen Palesztinát választottuk a jövő zsidó országául? Könnyű volna azt felelni erre, hogy máshová sem hívtak soha maguktól a népek, mindenütt ugyanilyen nehezen kellett volna megszereznünk az országot és a hatalmat, de történetesen az angolok felajánlották Ugandát az éppen induló cionista mozgalom számára. Herzl, a politikai cionismus megteremtője, már-már elfogadta volna a ajánlatot, miután évekig hiába igyekezett a szultánt rábírni, hogy engedje meg a rendszeres és alkotmányos letelepedést Palesztinában. De a keleti zsidók ellene fordultak a cionista kongresszuson és engednie kellett.

Hogy megértsük ezt az emberfeletti ragaszkodást: Erec Izraelhez, emlékezetünkbe kell idézni, hogy a kétezereves galuton keresztül a zsidóság szertartásainak és mélyen begyökerezett hagyományaink jó része e körül az ország körül forgott. Minden Pészachkor és Engesztelés Napján azt mondjuk, hogy jövő évben Jeruzsálemben találkozunk. Nincsen templomunk, csak iskoláink és imaházaink vannak, mert „ya templom“

Jeruzsálemben állott és csak ott állhatna ismét. Az imádkozó zsidó Jeruzsálem felé tekint évezredek óta, nem tudott és nem akart elszakadni tőle. Wells méltán mondja rólunk: „the jews are a hystory ridden people“ (a zsidók a történelem megszállottjai). A galut jelentékeny részében a zsidó jelen egyáltalában nem számított, csak a múlttal volt méltó dolog foglalkozni a régen megírt szent könyveket volt csak illő olvasni és újra meg újra magyarázni és e mellett minden remény, minden vágyakozás a felé a megígért jövő felé fordult, amelyben újra a szent föld lesz a hazánk. Furcsa élet ez, ha meggondoljuk: múlt és jövő, mindig csak múlt és mindig csak jövő, jelen nélkül. Megkövült, meg nem változtatható rítusaival, örökös nostalgijával egy bearanyozott emlékü történelemnek: „a hystory ridden people“ Nem hiszem, hogy jó volt így, de így volt. Bármily fontos a történelem, mely kellő távlatból helyes arányaiban tárja elénk a multat és okulás kellene, hogy szolgáltasson a jövőre, nem lehet az egyedüli, szinte mindent kitöltő tartalma egy közösség életének. A múlttal foglalkoznunk kell, mert érdekes, szép és tanulságos, a jelennek örülni, kell a lehetőség szerint, hiszen valójában csak a jelen számít, azt hozza a jövő és abból lesz a múlt. Viszont nem jó a jelen kedvéért a sok elkövetkezendő jelent elrontani, ezért kell állandóan figyelemmel lennünk a jövőre, amikor valamit teszünk, ezért kell nyílt szemmel terveket-csinálni. Kétségtelen, hogy a múlt, jelen és jövő harmonikus egységbe olvasztása egyike a legnehezebb emberi feladatoknak, viszont ez a feladat az, amelynek megoldása a boldogságot rejti magában. Az egyes ember életében is nagyon gyakran felborul ez a harmónia: van, aki *nem tudja*, kiragadni magát emlékeiből és úgyszólván megszűnt cselekvően élni, van

aki nem törődve a múlttal és jövővel, meggondolatlanul csak a jelennek él és olyan is akad, aki annynia várja a jövőt, hogy minden egyébről megfélekedzik és mire ráeszmél, elvárta az életét. Bizonyos határon túl már a lelki betegségek közé sorozzuk az ilyen beállítottságot és talán tényleg a psychoanalysis szükséges ahhoz, hogy a beteg lelki egyensúlyát helyreállítsa. De mit csináljunk egy néppel, amelyben ez a betegség endemikus? Semmi esetre se biztassuk, Jhogy* folytassa túlzott viselkedését; igyekezzünk normális környezetbe hozni, hátha magától rendbe, jön. Maga az emancipáció még nem tartott elég sokáig, az emancipált zsidóság reakcióképpen a jelen nélkül eltöltött évszázadokért túlzott mohósággal vetette bele magát a jelenbe. Nem tudhatjuk, hogy megfelelő idő multával nem állott volna-e be az inga egyensúlyi helyzetébe, — én hajlandó vagyok azt hinni, hogy igen. De most újból durván meglökték és a folyamat megismétlődik. Nagyon valószínű, hogy saját országában, távol az üldözéstől és megalázásoktól, hamarabb tud majd nyugalomba jönni.

Ha a Jeruzsálem felé való vágyódást nevezzük cionizmusnak, úgy a cionizmus egykorú a diasporával. Minél kevésbé emancipáltan élt egy zsidó közösség, annál jobban vágyódott régi, saját hazája felé. Persze a világ nem szokott hozzá, hogy kétezer éves „történelmi jogokat“ honoráljon; az eset példátlan a maga nemében, ennyi idő után már minden más hazáját vesztett nép teljesen felszívódott az élő nemzetekben. Minket bizonyos főikig külön tartott a vallásunk és íme előálltunk és követeljük kétezeréves jogunkat! És ami a legcsodálatosabb, a világ hajlandó volt erről komolyan tárgyalni, nem azért, mert tényleg fontosnak tartja, hogy helyreállítson egy kétezer év előtti sta-

tus quo-t, hanem azért, mert a nemzsidó humanisták előtt is számít valamit az a kétezer éves szenvedés és kitartó hűség, amellyel életben tudtuk tartani kívánságunkat. De ahhoz, hogy a nem zsidó világ komolyan vegyen bennünket, nem volt elég a jelen nélküli, keleti, levegőemberek homályos vágyakozása. Testet kellett öltenie a vágyódásnak, olyan nyelven kellett megfogalmazni, amit a világ is megérthetett. Ezért nejm keleti zsidó teremtette meg az életképes cionizmust, hanem egy „leszáradt zsidó ágnak“, az emancipált magyar zsidóságnak egy életerős hajtassa, a nyugati emancipált fővárosokban jártas, emancipált Herzl Tivadar. Ő nem tartotta méltóságán alul lévőnek, hogy az *egész* művelt világot ismerje, nem zárkózott be a múltba, hogy onnan várja a jövőt. Végül is nem elég a puszta vágyódás valami után, nem elég fatalistán bevárni, hogy az Isten, aki kiűzött Jeruzsálemből, majd vissza is vezet ha jónak látja, hanem neki kell látni és tervszerűen meg is kell indítani a folyamatot. Tudni kellett, hogy melyik nagyhatalommal, Hogyan lehet tárgyalni, kinek a pénzügyi, kinek a politikai terveit lehet ügyesen összeegyeztetni a céllal, egyszóval ismernie kellett a világot mozgató erőket. És annyira kellett érteni a nyelvükön, hogy megmagyarázhassa nekik a zsidóik sorsát, vágyát és azt, ahogy ő, Herzl, a jövőjüket alakítani szerette volna. A becsületes meggyőződés lerítt ennek a messzeteinkinto, magát agyonhajszoló embernek az arcáról, kihallatszott a szavából. Az önzetlenek hittek neki az önzők megértették, hogy nekik is érdekük a cionizmus. Így indította útjára egy asszimilált, emancipált zsidó a reális zsidó ország gondolatát. Első munkatársa, Nordau, szintén ebből az osztályból való volt és nem vé-

letlen, hogy ezeknek kellett fellépniök, hogy a határozatlan eszme valósággá válhasson.

Megértést persze nem a saját osztályától kapott Herzl. Az emancipált zsidóság nem nagyon kíváncsított már Palesztinába és túlságosan keveset törődött most már a saját történelmével, mintsem hogy meg tudta volna érteni Herzl Cassandra-jóslatát. A cionisták azok közül kerültek ki, akik nem éltek emancipációban, akik zárt településeikben még közvetlenül népnek érezték magukat és nem felejtették el a sok Százados elnyomást. Ezek menekülni akartaik ettől a nyomasztó jelentől és végre találtak valakit, aki nem jámbor óhajtással és csodárávárással, hanem végig gondolt, reális tervek alapján ígérte meg, hogy visszaviszi őket Erec Iraelbe. És ezeket akarta az angol kormány Ugandába telepíteni! Utólag látjuk, hogy ez lehetetlen volt. Nem fizikailag, Herzl maga is hitt benne, hogy fizikailag bármelyik földrajzilag megfelelő terület alkalmas lett volna a zsidók országalapítására, ha megkapják az uralmat, vagy legalább is annak ígéretét a „chartert“ az egész terület felett. De pszichológóailag lehetetlen volt, mert azok, akik egyáltalában menni akartak, csak Erecbe akartak menni. Könnyű azt mondani, hogy nem volt „igazuk“. Persze, hogy nem volt igazuk a mi, az emancipált, racionalista zsidók szemszögéből. De *ők* akartak alijázni, mi nem, hát csak *ők* dönthettek el, hogy melyik földön hajlandók belekezdeni ebbe a sok vért és fáradságot kívánónehéz vállalkozásba. Az emlékezetes bázeli kongresszuson így csapott össze Herzl a keleti zsidóság legriválóbb vezetőivel és a küzdelem közben belátta, hogy az okosabbnak engednie kell, mert ez nem kizárólag az okosság dolga. Engedett és ezzel meg tudott indulni az építő munka, de maga az első építőmester nem he-

verte ki a harc izgalmait és nem sokkal később belehalt szívbajába. Soha sem kímélte a szívét, sem mimikától, sem izgalmaktól.

A megindításhoz nyugati zsidók kellettek, az első telepések keletiek voltak és az első Ereci nagy zsidó politikusok és építők a keleten születtek, de nyugati iskolában kitanult, széles látókörű férfiak sorából kerültek ki. Lényegében ezek vezetnek ma is: Weizman, Ussischkin, Ruttenberg (e két, utóbbi sajnos már nem) Goldmann. A keleti születés adja meg nekik a mély, szívós vágyakozást az ország iránt, a nyugati nevelésben tanulják meg, hogy hogyan kell azt tényleg megszerezni, lakhatóvá tenni és megtartani.

Annak, aki most akar alijázni, már módjában aüncs feltenni a kérdést: Palesztina legyen-e az ország vagy egy másik? A kocka el van vetve, nem lehet harminc évenként más és más helyen országot alapítani. Teljesen akadémikus kérdés, hogy jobb lett volna-e Ugandába vagy bárhová mennünk a világon. Ha kapunk máshol is területet és lesz, aki oda akar menni, ám menjen és kívánjuk neki szívből, hogy ott is boldoguljon. Nehéz innen megítélni, vajjon Birobidzsan ebbe a kategóriába tartozik-e; ha igen, annál jobb. De nem egyiknapra fogunk más területet kapni; még ennyi joggal sem, mint amennyit itt kaptunk. Szívósan ki kell tartanunk a megkezdett mű mellett, mely legkevésbé sem látszik reménytelennek, ha másért nem, hát legalább azért, mert már jó ideje megkezdtuk, sok élet, sok munka, sok pénz fekszik benne. Hétszázezer zsidó még csak 5%-a a zsidóságnak, de szabadon és emberi méltóságban élnek; ez az Erec Izrael már valóság.

Hogyan foglal állást ezzel az országgal szemben a galut zsidósága? Sajnos még ma, a második világ-

háború ötödik évében sem egységesen, még mindig sok a közönyös és még mindig, bár egyre ritkábban, akad olyan is, aki haragosan elutasítja magától a gondolatot és azt hiszi, hogy őt magát jobban befogadnák a gazdanépek, ha nem épülne fel Erec és nem volna cionizmus. Bonyolult dolog ezt a lelki beállítottságot boncolgatni, de gondoljunk vissza arra, amit a kitérésről mondtunk és jóval közelebb jutunk majd hozzá. Az alapgondolat valószínűen a következő: „Éto, X. Y. itt élek ebben vagy amabban az onszágban, itt élt az apám, sőt talán a nagyapám is. Élveztem itt az emancipáció áldásait, aránylag szabad polgár voltam és nincsenek anyagi gondjaim. Igaz, hogy időnként kitért a zsidóüldözés, de úgy láttam, hogy ez rövidesen elmúlt mindig. Én itt jól éreztem magamat, szerettem hazámat és úgy érzem, hogy ahhoz tartozom. Nekem nem kellemes, ha izgága emberek külön zsidó országot akarnak alapítani, mert erre a nem zsidók majd azt mondják, hogy menjünk mindnyájan oda.“ Csak ezzel a látszólagos érdekellentéttel magyarázhatjuk meg azt a paradoxont, hogy a jómódú asszimiláns zsidók egy fajtája hajlandó az üldözött örményeket, négereket, indusokat, lengyeleket felkarolni, hajlandó esetileg pénzt is adni ezeknek egy letelepítési kísérletére, hajlandó pogromsújtotta zsidókat bárhol a világon letelepíttetni, de nem akarja, hogy a zsidóknak s(aját hazájuk legyen. Tehát nem közöny áll a cionizmusuk útjába, mert emberi érzéseknek hozzáférhetők, segítenek egyeseken és elnyomott közösségeken is. Nem a közöny, a rosszul felfogott *önérdek* állítja őket szembe a cionizmussal. Egy szabad néger köztársaság nem igen fogja befolyásolni az ő itteni életüket, ám menjen az a szegény néger és boldoguljon. De egy szabad zsidó ország? Hátha baj lesz belőle? Olyan ne-

hezen értük el azt, hogy már csak a vallásunk zsidó; mihelyt zsidó ország lesz a világon, azt fogják kérdezni tőlünk, hogy hová is tartozunk tulajdonképpen, ide vagy oda?

Világos, hogy ami az üldözött négernek jogos, az az üldözött zsidónak legalább is méltányos volna. Már pedig üldözött zsidó sok van, hol itt, hol ott, de mindig volt bőven. Amikor tehát az asszimiláns zsidók egy része vélt önérdekből nem akarja megadni hittestvérének azt, amit a négernek nyugodtan megadna, Önzőén, erkölcstelenül cselekszik. Még akkor is hibás volna a tette, ha valóban igaz volna, hogy a zsidó ország gyengíti az ő honpolgári biztonságát a galutban. De még csak nem is igaz, úgy, hogy nem csak erkölcstelenül, hanem célszerűtlenül, oktanul is cselekszik.

Több okból téved az, aki azt hiszi, hogy a cionizmus, Erec Izrael felépítése, elválasztja egymástól a galut zsidóságát és gazdanépeiket. Először is, az antiszemizmus több mint ezer éves múltra tekint már vissza, míg a komolyan vehető cionizmus alig ötven éves. Ez a fiatal mozgalom semmiesetre sem lehetett az oka amannak. Másodszor, nem a zsidó volna az egyetlen nép, amelynek egy része saját hazájában, más része szétszórtan, más nemzetekben él. Már beszéltünk az Olaszról, görögről, vegyük hozzá, az íreket, spanyolt, németet. Egyik sem célpontja valamely anti-mozgalomnak azért, mert saját hazája is van e földön. Mindegyik hű és értékes fia tud lenni annak a nemzetnek, amely befogadta és mégsem szégyenli, hogy történeti és kulturális kapocs tartja össze egy másik országgal. Nem a külön haza okozza az antiszemizmust, az meg van anélkül is és minden jel arra mutat, hogy a külön vallásnak és éppen a *hazátlanságnak*, a tökéletes védtelenségnek a következménye.

Az anticionizmus nem más, mint egy társadalmi réteg túlkompenzált különállósági érzése. Aki igazán magyarnak érzi magát, az nem fél bevallani önmaga előtt, hogy őt a vallása igenis elválasztja a nemzet zömétől, bármily lényegtelen is legyen a számára ez a különbség. Attól sem fél, hogy sorsközösséget érezzen a világ valamennyi üldözött zsidójával; az ő magyarsága azt jelenti, hogy ha csak valamennyire teheti, továbbra is itt akar élni és munkájával, tehetségével elő akarja mozdítani ennek az országnak a sorsát. Itt nőtt fel, magyarul beszél, gondolkodik, álmodik, minden gyakorlati és elméleti szempontból magyar. Csak tudomásul veszi, hogy magyarságát időnként kétségbe vonják és esetleg olyan óriási nyomás nehezedik rá, amit már nem bír majd ki és kivándorol! az országból. Ne feledjük, hogy legalább annyi magyar vándorolt már ki innen, mint magyar zsidó; a kivándorlás sem olyasmi, ami elválasztana a gazdanépektől. De az, aki maga sem egészen biztos a magyarságában annál inkább akarja megmutatni, hogy ő bizony mennyire az és így esik bele abba az embertelen lelki attitűdébe, amely éppen a saját testvéreinek boldogulását kárhozza. Kifogás azután mindig könnyen van kéznél. A legbecsületesebb természetesen az, aki nyíltan ki mondja, hogy a saját pozícióját félti a cionizmustól. De többnyire nem telik ennyi őszinteségre. Akkor előkerül az arab kérdés, a .sivatag, a mocsár, a pártvilongás, szóval minden, ami csakugyan komoly nehéz* ség, de alapjában véve csak annak az embernek a kifogása, aki nem *akar* zsidó országot, nem önmagának nem akarja, hanem azt sem akarja, hogy mások önmagunknak megépítsék, aki nem csak hogy nem támogatja, hanem elgáncsolja az építést.

Pedig nincs az az emacipált, asszimiláns, humanista zsidó, akinek ne volna köze a zsidó országhoz. Mindnyájunknak közünk van hozzá! Ha semmi más nem volna, mint egy üldözött csoport asyluma, akkor is tiszta humanizusból mellé kellene állni. De több annál. Kellő akaraterővel néhány évtized múltán Erec lehet az az ország, ahová az asszimilálódni nem tudó vagy nem akaró zsidóság összegyűlhet a világ minden tájáról és mögöttük tehermentesül a zsidó közélet: a gazdanépek joggal követelnek meg egy elég nagy mérvű asszimilációt és így meg is kapják. Ha semmi más nem volna, mint az, hogy kevesebb zsidó marad egy-egy galuti országban, már ez is enyhítené az úgynevezett zsidó kérdést. De ennél is többről van szó. Lesz egy ország, ahol megmutathatjuk, mit érünk magunkban. Nem mondhatják majd tovább, hogy csak piócaként tudunk megélni más nemzetek húsán. Már ma is haluc mártírok ezrei tanúskodnak a két kezével dolgozó, sziklát görgető, mocsarat csapoló zsidóság létezése mellett. Lesz egy jól körülírt része a világ kultúrájának, amely a zsidó országból származik, nem csak úgy lesz, mint eddig, hogy a tehetséges zsidó annak az országnak hozott dicsőséget, amely befogadta, viszont a gazember széles e világon mindenütt a zsidóság hírnevét rontotta. Meg fogjuk mutatni, mit adunk a világnak és a világ most először fogja elhinni nekünk. Mert „mi is úgy leszünk, mint a többi népek ...“ Az Ahasvérus köré szövődött kísértetmese lefoszlik rólunk és újra emberek leszünk. Nem csak Breben, hanem a galutban is. Nem tudjuk máshol bebizonyítani, hogy vagyunk olyanok, mint a többi népek, de ha bebizonyítottuk, ez kihat azoknak az életére is, akik továbbra sem polgárai a zsidó államnak, hanem más nemzeteikbe olvadtak.

Végül pedig senki ne bízza el magát annyira, hogy azt mondja magáról: „engem nem érhet utól az üldözés.“ Cionisták gyakran bizonyos élvezettel mutatnak rá a történelem szomorú hullámvölgyeire, amelyek redszerint a legbüszkébb hullámhegyeket követték. Csak abbari nincs igazuk, hogy ennek örülnek; a megállapításuk igaz. Tudjuk, hogy a múltból nem szabad gépiesen extrapolálni a jövőre, sőt remélhetjük, hogy a múlt hibái és szenvedései nem fognak örökös körforgásba visszatérni. Ezért nem szeretem, ha a galut „végzetes történelmi törvényeiről“ beszélnek. De ma, 1944 elején, csak nem mondhatjuk, hogy e percben sem őket igazolták az események! Már pedig most a mai ember lelki beállítottságáról beszélünk. Európa legemancipáltabb, legnyugodtabban élő zsidósága ugyanúgy porba sújtva fekszik, mint a népiségükben intakt keleti zsidóság. Aki ma azt hiszi, hogy biztonságban él, az megérdemli a sorsát. Mindnyájunk fizikai létének lehet még a mentsvára Erec Izrael, ha idejében oda tudnánk menekülni. Azt pedig nagyrészt magunk okoztuk, hogy az ország befogadóképessége még elenyésző a veszélyeztetett zsidók számához képest; húsz drága évet hagytunk kárba veszni mi, az asszimiláns zsidólk,a kik talán nem is elleneztek az egész cionizmust, de semmi esetre sem ismertük fel a jelentőségét és elmulasztottuk, hogy teljesítsük kötelességünket az épülő ország irányában. Mentőcsónakról akkor kell gondoskodni, mikor még nem süllyed a hajó; most már csak annyi lélek menekülhet, ahány-nak csónakot építettünk. Ez nem az ország és nem a cionisták bűne ést nem szabad érvül felhoznunk a cionizmus ellen. Aki igazán megtette a kötelességét, sőt az is, akinek kis szerencséje van, még így is megmenekülhet. Mi többiek pedig ne tegyük ölünkbe a kezün-

ket azért, mert a *mai* veszedelemből *minket* talán már nem ment meg ez az ország. Félő, hogy a mai veszedelem soká is eltarthat és ezen a téren épp úgy a gyerekeink jövőjéről kejl gondoskodnunk, mint ahogyan azt a polgári életben megszoktuk. A pusztában eltöltött negyven év komoly szimbólum, csak kevesen építik saját maguknak az országot, az oda való generációt már kis korától erre (kell nevelni).

Anélkül, hogy sokan észrevennők, itt van és nevelődik egy ilyen generáció a közelünkben. Minden egyoldalúsága és hibája ellenére ez a fiatal cionista generáció a legöntudatosabb, nyugodtabb és megbízhatóbb része a magyar zsidóságnak. Azoknak a nyugalmával élük át a legnehezebb megpróbáltatásokat és nélkülözéseket, akik összhangba hozták életmódjukat a világfelfogásukkal és akiknek az igazi élete úgyis csak kint kezdődik el. Ezeknek nem jámbor óhaj, hanem élő reménység az ajkukon a „jövő évre Jeruzsálemben!” Egymást nevelik kis koruktól kezdve, együtt, egymásért dolgoznak és megosztják egymással kis kérésüket. Hogy egyikük mesterséget tanulhasson, egy egész csoport vonja el magától még azokat a kis örömeket is, amelyekhez juthatnának. Kint is együtt fog-nak maradni, egy életre kovácsolódik össze a barátságuk. Hát még milyen szép volna, ha az egyenként rokonszenves és szorgalmas csoportok nem acsarkodnának egymásra és nem néznék le egymást azért, mert kissé másképp akarnak élni, mint ők. Mennyi megrovást kapnak minden oldalról és milyen kevés „felnőtt“ fogja meg a kezüket, hogy tanítsa őket és eligazítsa a bajaikat. Az ember szinte egy tenyerén végig tudná számlálni ezt a pár felnőttet és csak a legnagyobb tisztelettel gondolhat rájuk. Pedig mindnyájunk kötelessége volna, hogy e mellé a fiatalság mellé álljunk,

ahelyett, hogy bíráló, tanítanunk kellene őket, mert tárgyi tudás csak a hasznukra válnék és ezt elég nehéz megszerezniük. Szeretni kell ezt az ifjúságot, hogy már itt a galutban is valami kárpótlást kapjon páratlanul sávár sorsáért. Nem volna jó, ha úgy hagynának majd itt bennünket, hogy csak a rémmesékből ismerik a galutot; nem szabad ezt az alijázó nemzedéket és a galutot elidegenedni hagyni egymástól, mert beláthatatlan ideig egymásra lesznek utalva.

Bizonyára sok nem cionista zsidót az is visszatart a cionizmustól., hogy időnként megpróbált a hivatalos cionista körökkel érintkezésbe lépni és csalódott bennük. Az emberekről nem szabad az eszmére következtetni. Hiszen világos: Magyarországon a művelt, tehetséges zsidóság nagy többsége asszimilálódott és távol került a cionista gondolkortól. Most elkezd egyik-másik érdeklődni, odanéz közéjük és csodálkozva állapítja meg, hogy hiszen nincsenek közöttük azok az emberek, akiket ő könnyen megérthetne, akiket képesnek tart valamit végig vezetni. Éppen ezért kell oda menniök, hogy a magyar cionista mozgalom életképes legyen! Lányegében három rétegre tagozódik a magyar (nem erdélyi) cionista zsidóság. A legidősebbek a régi Makkabeusok, Herzl tanítványai, akli nagyon kevesen vannak már, de még mindig súlyát adják a mozgalomnak. A Herzl-i cionistától még csak azt követelték meg, hogy közjogilag biztosított ott-hont igyekezzék szerezni a zsidó népnek Palesztinában.“ (Bázeli program, 1897) Népiség és rögválóság akkor még nem cikázott a levegőben, a program olyan tömör és olyan tiszta volt, hogy alig képzelhető olyan zsidó, aki azt felelné rá: „nem vagyok cionista, mert ezt nem akarom!“ Bezzeg a 18-ik kongresszus már haladt az idővel, 1933-ban nem átalották a cio-

nista pártfegyelmet is alapvető programjukká avatni. A gyéren képviselt középkorú cionista generációnak már ez a pártfegyelem, ez a lelkiismereti türelmetlenség, na meg a túltengő bürokrácia a mottója — tisztelet a kivételnek. A magyar cionizmus alapvető, gyengeségét éppen az okozza, hogy ez a haluc* — a harmadik korosztály, — és makkabeus közötti generáció számban és minőségben ilyen rendkívül gyenge. Javulásra csak úgy van remény, ha a haluc-generáció minél hamarabb leváltja őket anélkül, hogy sajal pártkereteibe belemerevednék, vagy ha az asszimilált zsidóság idejekorán felismeri, hogy nincs komoly ellentét az asszimiláció és a cionizmus között és kiveszi részét a mozgalomból. Ez nem fog féltékenykedés és klikk harcok nélkül sikerülni, de ha komoly tehetséggel és akaraterővel fogják megpróbálni, úgy kell, hogy sikerüljön. E pillanatban nagy szükség volna rájuk. Persze nehéz beleilleszkedni az új társaságba. Engem még mindig újból meglep, hogy milyen gyakran elég egy cionista társaságnak, ha elhatároz valamit. Maga a végtelen megbeszélés és a nehezen kiverkedett határozat szinte az öncél, a kivételre már sokan nem is gondolnak komolyan és egészen természetesnek tűnik, hogy egy-két hét múlva egy újabb megbeszélés, esetleg más de ugyanolyan komolytalanul elgondolt határozatot fog hozni. A keleti „levegő emberek“ egy furcsa játéka ez, méltatlan az ügy komolyságához és a külföldön már elért eredményekhez. De ismétlem, más a cionizmus és mások a cionisták. Aki úgy érzi, hogy a cionizmus helyes, csak a cionisták ügyetlenek, az vegye magának azt az elég nagy fáradságot hogy először szűk körben, majd tá-

* Haluc = úttörő; a fiatal, alijázó vagy erre készülő zsidó.

gabban elkezdji jobban csinálni náluk. Csak azt a mindkét táborban hangoztatott előítéletet kell végre valahára legyőzni, hogy aki asszimilálódik a világ népeinek követésre méltó tulajdonságaihoz, az egyúttal nem akarhat egy szabad és boldog zsidó ország jövőjén dolgozni.

Azt hiszem, hogy különösen a háború után minden erőnket megfeszítve dolgoznunk kell ennek az országnak a felépítésén. De sem kint a jisuvban.* sem itt a galutban nem szabad megfélelkezünk róla, hogy az új ország is a világhoz tartozik, nem hermetikusan lezárt egység, hanem a világ boldogulásával boldogul és annak széttörlésével bukik. Vagy talán számoljuk elő azokat az országokat, melyeken nem segített a függetlenségük az utóbbi időben? És hány ország éa nép pusztult el nyomtalanul a történelem folyamán! Egy ország óriási előnyt jelent számunkra, de egyben óriási veszélyt is: a zsidóságot eddig sem az tartotta fent sok ezer éven át, hogy néha saját hazája is volt, hanem az, hogy tudott a galutban is élni. Faradoxia ugyan, de könnyebb egy-egy országban élő népet kiirtani, mint egy olyant, amely az egész földet ellepte. Erec Izrael csak egy békés és jobb vüágban lehet biztos menedéke, sőt hazája a zsidóságnak, amíg a nemzetközi jog csak beszédben létezik, addig nincs olyan kis ország, amely ma nyugodt lehet, hogy holnap nem egy újabb pusztulásnak néz elébe. De ne féljünk túlságosan, a galut úgyis fennmarad. Erec nem fogadhatja be az egész zsidóságot, az egész zsidóság nem is akar odamenni, így hát semmi okunk nincs attól tartani, hogy Erec felépítésével elveszítjük azt a keserűs életbiztosítást, amit a galutban élvezünk. Egy-

* Jisuv = a paleaatinai zsidó közösség.

más mellett fog fennállani ez a két zsidó életforma és semmi okot sem látok arra, hogy egymás ellen acsarkodjanak. A lehetőség szerint az fog alijázni, aki akar vagy akinek más nem marad hátra és az marad szétszórva, aki vállalja, hogy másvallású népek (között, azokkal barátságban éljen és hirdasise erkölcsi tanításainkat. — A történelem végtelen, legalább is az emberi élethez mérten. Ezért nem mondhatjuk, hogy minden jó, ha jó a vége, vagy hogy bánmilyen boldog kor is „alapjában rossz volt“, mert végül romlásba vezetett. Nincs „vége“, nincs „végül“. A történelem művészete az volna, hogy minél hosszabb ideig éljünk boldogságban és minél rövidebbre szorítsuk a megpróbáltatások éveit. És ha ebből a szempontból nézzük, pártolnunk kell a cionizmust, mert komoly reményünk van rá, hogy elő fogja mozdítani az emberek legnagyobb célját: minél több ember, minél nagyobb boldogságát a földön.